

– TANULMÁNYOK –

MEGFONTOLÁSOK A BÜNTETÉSEKRŐL,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HALÁLBÜNTETÉSEKRE
– KATOLIKUS SZEMMEL

KUMINETZ GÉZA
egyetemi tanár (PPKE KJPI)

1. Bevezetés

Mielőtt a megadott témát vizsgálódásaink körébe vonnánk, előzetesen jelezzük, hogy megfontolásainkat katolikus szemmel – régi és új szakirodalom kritikus összevetésével – végezzük. Kifejezésre juttatva ezzel azt a szükségszerű tény, hogy óhatatlanul világnézeti, vagyis bölcséleti, vallási kérdéstről van szó. A világot ugyanis nemcsak nézzük és leírjuk, hanem szükségképp értékeljük is, és értékelésünk alapján cselekszünk.¹ Mindez tükröződik és mintegy koncentrálódik a vallásra, etikára, jogra vonatkozó nézeteinkben, aminek ütközőzónája a család és a közélet, közelebbről a politikum és a hatalom.

A hatalom, és a hatalmi döntéseket mozgató politikai élet vagy a vallás és a bölcsélet által kínált elveket igyekszik megvalósítani, mivel azokat igazaknak, vagy céljai eléréséhez kiválóknak, elfogadhatóknak minősíti, vagy ő maga írja elő a vallásnak és bölcséletnek, hogy támassa alá politikai döntéseit a józan ész vagy a vallás szentesítésével.² Vagy vállalva dolgoznak együtt, nem akarva legyűrni egymást, és próbálják kibontani a történelem, a tér és idő burkából az időtálló eszményeket, s azok szolgálatába állítják az egész társadalmat, a vallási, az erkölcsi és a jogi életet egyaránt.

¹ Vö. NOSZLOPI L.: *A világnézetek lélektana*. Budapest, 1937, 12. „A világnézet nem csupán az a valami, amit látunk, hanem maga a szem is, ami lát: nem pusztán tudás, hanem meggyőződés is, vagyis állásfoglalás. Nemcsak képet, megismerést ad a világról, hanem a megismerő személynek, a világot szemlélő embernek szeretetét, hitét, bizalmát, illetőleg elutasítását, gyűlöletét, tagadását is tartalmazza.”

² A katolikus vallás sajátos helyzetben van, mivel Krisztus örökségét gondolja, tehát lényegi tartalmát illetően egy változtathatatlan értékrendet őriz és valósít meg, illetve minden korban ennek fényében értékkel. Ez azt is jelenti, hogy bizonyos korokban több, más korokban kevesebb igazságot talál a bölcselők, vallástudósok és politikusok nézeteiben, valamint a hatalmi ideológiákban.

Ahol ember, ott vallás, erkölcs és jog; ahol ember, ott bűn, büntetés és erény. Ebben a mondatban máris ott vannak majd mindazon kulcsfogalmak, amelyek jelzik a bűnnek és a büntetésnek az emberhez, mint vallásos, szabad akaratú, és jog alatt élő lényhez való kapcsolódását.

Miért is követünk el bűnöket? Ennek megvannak a maga egyéni külső és belső, illetve sajátos társadalmi belső és külső körülményei, okai. De a legfontosabb, hogy értelemmel és szabad akarral rendelkező lények vagyunk, akiknek meg kell találniuk az igaz vallás, az igaz erkölcs és az igazi jog alapvető előírásait, s azok szerint élni. Ez lenne az élet útja, de a történelem folyamán egyfajta váltakozást látunk eme előírások felismerését és követését illetően. Mindez azt is jelenti, hogy a vallás, az etikum és a jog világában nincs szükségszerű fejlődés, azaz nem lesz szükségképp jobb és igazabb, tehát tökéletesebb egy későbbi kor vallási, erkölcsi és jogrendje.

Közelebbi témánkra, a büntetés, sajátosan a halálbüntetés mivoltára és rendeltetésére is vonatkozik a fenti állítás. Mivel nagyon összetett problémáról van szó, ezért hol egyik, hol másik szempont kerül első helyre (ha mindenképp egy okra és egy célra akarunk mindent visszavezetni); hol egyik kiszorítja a másikat, hol csak egymás mellett vannak, mondván, mindegyik fontos (eklektikus alapállás), de egymáshoz való viszonyuk nincs helyesen meghatározva. Ezt a problémát is csak a helyes világnézet korrekciójával lehet jól megoldani.

Ma a büntetésekkel, különösen is a halálbüntetéssel kapcsolatosan élénk politikai vita alakult ki, mely – meglátásunk szerint – csekély szerepet szán a büntetés megtorló és az egész személyt a jó útjára visszavezető szerepének. Továbbá – úgy tűnik –, ezt a problémát kiragadják a büntetésre vonatkozó vallási, etikai és jogi reflexió kontextusából.

Még ha kissé túlzóak is Karinthy Frigyes szavai, éles szemének és határozott vonalakat rajzoló tollának ma is sokat köszönhetünk, ha egészséges felfogásra akarunk jutni a büntetéssel és a halálbüntetéssel kapcsolatban:³ „Nem akarok, nem is tudnék a büntetés sokféle céljáról beszélni – a példaadás, a javítás, elszigetelés elméletekben ma már senki se hisz komolyan, úgy, ahogy azokat a modern jogtudomány fogalmazza. Csak egy jelenségre szeretném a hozzáértő figyelmét felhívni – arra az aránytalanságra, ami ma a bűn és bűnhődés között fennáll, hol a bűn, hol pedig a büntetés szempontjából. Ma a megtorlásnak egyetlen eszköze van: a szabadságvesztés, aminek következtében a sokféle erénynek is egyetlen jutalma lehet csak: a szabadság. A büntetés minőségileg mindig ugyanaz, mennyiségileg méri csak fel a bűnt – holott a bűn minőségileg is százféle. Méterrel mérjük az időt és a teret órával. Ha mérgemben vagy rosszakaratból kiverem a fogát felebarátomnak, ugyanazt a büntetést kapom, mintha a zsebóráját loptam volna el. Akárhogy csűrjük-csavarjuk a dolgot, a büntetés célja mégis csak az, ugy-e, hogy a bűnözésre való hajlamot elnyomja az emberekben. [...] A kizárólagosan szabadságvesztésre alapozott megtorló igazságszolgáltatás, most, mikor a harctereken egészen másképpen osztják az igazságot, legalább is módosításra szorul. [...] A büntető igazságszolgáltatást reformálni kell, még pedig a »szemet szemért«, »fogat fogért« principium alapján. Aki bűnt

³ Vö. KARINTHY F.: Bűn és bűnhődés. In KARINTHY F.: *Krisztus és Barabbás (Háború és béke)*. Budapest, 1915, 127–131.

követ el, bűnhődjék azzal a szenvedéssel, amit bűnével másoknak okozott: ez az egyetlen mód arra, hogy a bűnössel megértessük a bűn jelentőségét. Hiába csukod be évekre a gyújtogató piromániákust, soha nem fogja megérteni, mit követett el, – vidd őt az égő házhoz és égesd meg a kezét, és meg fogja ismerni a tüzet és óvakodni fog tőle. Vissza kell hozni a botbüntetést – a régiek jobban ismerték az emberi természetet. Aki megverte embertársát, azt meg kell verni. Ha becsukod őt, átkozódní fog börtönében, vad keserűség gyúlik fel benne, oktalan, baromi gőg; íme, elzárták őt, mert erősebb volt a másiknál, erősebb volt bírójánál – becsukták, mert félnek tőle. Verjétek meg és alázatos lesz – ha valaki a fejével nem érti meg, hogy másokkal nem teheti, amit magának nem kíván, értessék meg azzal a testrészevel, amelyik a hátsó oldalon van. Kellő tanítással szemben nagyon értelmes testrés ez, mindenki emlékszik rá gyerekkorából. Azt a gyógyulási folyamatot, amit gondolok, az orvostudomány beidegzésnek nevezi, – kell, hogy az emberek ne csak agyukkal, hanem egész testükkel, kezükkel és lábukkal beidegezzék az igazságot és emberséget. A bűnös nem beteg és nem forradalmár – a bűnös egyszerűen gyermek, fejletlen lény, éretlen állat, aki nem ismerte még fel, hogy énje nem a világ közepe és hogy a többi ember, akik közt él, nem álomkép és káprázat, amivel tetszés szerint játszhatik. [...] Meg kell verni, aki mást megvert, – s aki elvett valamit mástól jogtalanul, attól el kell venni, amije van, hadd érezze, mit követett el. Aki pedig kegyetlenségéből és rosszaságból, kényszerűség nélkül embert ölt, azt meg kell ölni, mert az igazságtól oly távol áll a gyilkos, hogy élete úgyis kevés volna ahhoz, hogy eljusson odáig. Meg kell őt ölni szegényt, mert az ember igazság és igazságra való törekvés nélkül másoknak és önmagának haszontalan, fájdalmas nyomorék, elvetélt élet, koraszülött, rossz álom, lidércnyomás, jajgató és ásitó luk az élet testén. Egyetlen célja lehet a büntetésnek: meggyőzni az embereket, hogy a bűn haszontalan és céltalan dolog, agyrém, örülség, ostobaság, kísértet: nem létező dolog, képtelenség, – hogy a rosszaság rossz és a jóság jó. A hosszú börtönök arra valók csak, hogy tanács és gyámolítás nélkül elferdüljön és megromoljon a bűnös világszemlélete, mint a tudatlan remetéé s elszokjon az élettől, mely a rosszaságot úgy bünteti, mint a betegséget s úgy is irtja ki magából. Rá kell szoktatni az embereket, meg kell értetni velük, hogy a bűnt ne csak erkölcsi, hanem filozófiai alapon kerüljék, mint valamit, ami logikátlan és értelmetlen. A biblia így szól: a te szavad legyen úgy: úgy – nem: nem; valami ezen felül esik, a gonosztól vagon. Ti pedig toldjátok meg: a gonosztól, akinek neve Ostobaság.”

Ebben a tanulmányban vázolni kívánjuk a büntetések mivoltát és rendeltetését általában, majd pedig alkalmazni fogjuk belátásainkat sajátosan a halálbüntetésre.

2. A büntetésekről általában

Mielőtt az egyes főbb büntetéseleméletek elemzésébe fognánk, kívánatosnak látszik néhány erkölcsbölcséleti megjegyzés az emberi életről, méltóságról, az élet tisztelétéről, illetve közösségi lény voltunkról, a társadalmi tekintélyről és annak büntető hatalmáról. Majd röviden összefoglaljuk a történelem során előforduló büntetési alapeszméket, melyet a büntetéseleméletek vizsgálata és értékelése követ. Végül egy büntéstipológiát adunk.

2.1. Néhány előzetes erkölcsbölcséleti megjegyzés

A világot szemlélve azt látjuk, hogy a létezők keletkeznek, majd elpusztulnak, részecskékre esnek. Az emberi életre is vonatkozik az elmúlás törvénye, tehát véges a létünk itt a földön. Ebből máris levonhatjuk azt a következtetést, hogy az életünk nem a legfontosabb dolog a világban, hiszen törvényszerűen az elmúlás vár ránk, bármennyire is igyekszünk ellene biztosítani magunkat. Ha az emberi élet itt a földön alá van vetve a halál törvényének, nem lehet a legfőbb érték. Ez lenne a biologizmus téves tanítása, mely az emberi életet abszolút módon feltétlennek tekinti. Mindazonáltal az életünk adottság, és pedig olyan adottság, ahogyan azt hangsúlyozza Brandenstein Béla, amely alapjában nem tőlünk függ: az életet nem mi adjuk magunknak és megtartása sem áll – csak nagyon szűk határok között – hatalmunkban. Ez az élet az alapja minden további értékmegvalósításnak. Emiatt az értékmegvalósító jelentősége miatt az életünket fenntartani, óvni és védeni erkölcsi kötelességünk. Ebből adódóan erkölcsileg értékellenes és tilos általában minden emberölés, az emberi élet minden rombolása, kivéve, ha magasabb, abszolút értékek megkövetelik, amelyeknek az emberi élet alá van rendelve. Ennek megfelelően erkölcsileg értékellenes és tilos a közönséges gyilkosság, bármi legyen is az indítéka, a haszonlesés, az indulat, az ölési vágy, a bosszú vagy a könnyelműség, illetve a gondatlanság. Összetettebb a probléma az élet kioltásának alábbi módjai esetében: 1. öngyilkosság; 2. gyógyíthatatlan betegeknek orvosi úton való megölése; 3. a méhmagzat elpusztítása az anya életének megmentése érdekében; 4. önvédelemből való emberölés; 5. bírói ítélet, általában hatósági rendelés alapján való kivégzés; 6. háborúban való emberölés.⁴ Ehhez már csak a vértanúságot kell hozzáadnunk, mint az életünknek a legmagasabb érték megvallásának, védelmének érdekében való önkéntes odaadását. Az ép közvélemény szerint nincs a halálhoz jogunk, nem mi vagyunk az élet és halál urai, tehát erkölcstelen akár az öngyilkosság, akár az eutanázia, akár az abortusz. Az önvédelem a megfelelő kautélák betartásakor megengedett, s a legnagyobb hősiességnek számít a katona önfeláldozása, melyet hazájáért tesz, illetve a keresztény ember vértanúsága, mellyel tanúságot tesz hitéről. Ebből az erkölcsi megfontolásból adódóan az erre épülő jogrend is vagy tiltja és szankcionálja, vagy megengedi és jutalmazza a fenti magatartásformákat. Mindebből szintén arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az élet nem abszolút érték, de az abszolút értékek szolgálatába állítandó. Vagy odaadható, vagy elvehető.

Ami a halálbüntetés etikáját illeti, azt kell megállapítanunk, hogy a közösség sem ura életnek és halálnak, mivel az egyén élete sem egyszerűen a közösségé, mivel az egyén értékmegvalósító kötelezettséggel rendelkezik. Ugyanakkor a közhatalomnak egyéb címen, saját maga és tagjai, a társadalmi közbéke érdekében felhatalmazása lehet a halálbüntetés kimondására és végrehajtására.⁵

Ez a vonás átvezet minket az államiság és annak büntető hatalma témájához. Mivel a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy mindeddig bármilyen jó volt is a neve-

⁴ Vö. BRANDENSTEIN B.: *Etika*. Budapest, 1938, 139–141.

⁵ Vö. BRANDENSTEIN i. m. 146–147.

lés, a megelőzés, sohasem sikerült kiküszöbölni teljesen az egyénre vagy a közösségre ártalmas, embertől származó ártó magatartásformákat, s az a szankció, amit a válás és az erkölcs nyújtott, nem volt elegendő. Ezért kellett a hatalom megfelelő szervek kialakulnia és jogi büntetéseket is elrendelnie, illetve szükség esetén kiszabnia (potestas puniendi, potestas coactiva). Hármasként feladata van a kényszerítő vagy büntető hatalomnak: 1) amennyire lehetséges, meg kell tudni előznie a jogsértéseket, s szükség esetén kényszerítenie kell a társadalom tagjait, hogy engedelmeskedjenek a törvényeknek (facultas cogendi); 2) meg kell zaboláznia azoknak a cselekedeteit, akik gonosz szándékból, vagy nem beszámítható természeti hiányosságból jogsértéssel megzavarják a társadalom életét, azaz jogvédelmet kell adnia a támadókkal szemben, illetve vissza kell szorítania agressziójukat (facultas coercendi); 3) a vétkeseket megfelelő büntetéssel kell büntetni.⁶

Az emberi természetről és méltóságról kell a továbbiakban röviden tárgyalnunk, mivel ezek szoros kapcsolatban állnak a büntetéssel és a büntethetőséggel. Az emberi méltóságnak, személy voltunknak három rétegét különböztetjük meg: Van egyrészt a természettől adott, másrészt a fejlődés által, valamint az emberi döntéseink által kialakult személyi létünk. Az első réteget természeti adottságnak, a másodikat lélektani alakatnak, a harmadikat erkölcsi személynek mondjuk. Természetünket, mint fizikai adottságot szüleink által a természettől és Urától kapjuk. Pszichikai személyiségünket mi magunk szerezzük meg és alakítjuk ki az előbbiekre építve, s végkifejlete a lelkiesség, a lelki alkat és készség. Erkölcsi személyiségünket olyan egységesítő céloknak köszönhetjük, amelyeknek szolgálatába állítjuk magunkat. Itt a megkeresett és elfogadott vallás, vagy világnézet és a belőle sarjadó jellem adja a beteljesedést. Személyiségünk mind pszichikai, mind erkölcsi rétege csakis a másokkal való közösségben fejlődik ki, úgy, hogy részben vagy egészben le kell mondanunk öncélú törekvéseinkről, amit a közjónak való alárendelődésünk határoz meg.⁷ Az emberi méltóságnak tehát hármasként van, s közülük elsősorban az erkölcsi értelemben vett személy az, ami nem eleve adottság, hanem kialakítandó állapot, s aki ezt vétkesen elmulasztja, károsává válik a közösség számára. Határesetben a közösség hozhat olyan ítéletet, deklaratív vagy konstitutív, hogy erre az állapotra vonatkozóan elvesztette személyi méltóságát, mivel ez a rétege adja személy voltunknak az igazi, a legteljesebb értelemben vett méltóságot. Ez pedig végső esetben a halálbüntetés kiszabásával járhat.

2.1.1. A BŰN ÉS A BŰNÖSSÉG FOGALMA

A bűnnek és a bűnösségnek három egymásra épülő rendjét különböztethetjük meg: vallási, erkölcsi és jogi fogalmát. E három kategória egymásra teljességgel vissza nem vezethető, de egy és ugyanazon alanyra vonatkoznak. A bűn és bűnösség teljes megértéséhez és hatékony visszaszorításához e három rend kellő ismerete és együttes alkalmazása szükséges.⁸

⁶ Vö. A. OTTAVIANI: *Institutiones iuris publici ecclesiastici I.* Romae, 1947, 113–114.

⁷ Vö. HORVÁTH S.: *A természetjog rendező szerepe.* Budapest, 1941, 42–43.

⁸ Vö. FINKEY F.: *A bűnösség fogalom a világi büntetőjogban.* Budapest, 1941, 468.

2.1.1.1. A BŰN ÉS BŰNÖSSÉG VALLÁSI FOGALMA

Mint már említettük, az emberi magatartásokat, és köztük a bűncselekményeket nemcsak a jogrend teszi vizsgálódása tárgyául, hanem a vallás és az erkölcs is. Ezek a normatív rendek is – a maguk jellegének megfelelően – ítéletet alkotnak az adott cselekményről, illetve az elkövetőről is. Sőt, mindegyik a maga módján szankcionálja is azt. Ez a szankció az istenségtől remélt földi s földöntúli jutalmazás (üdvösség), valamint az embertársak és a társadalom elismerése, illetve az igazságos ‘Örökbíró’ e világi, vagy túlvilági büntetése (kárhozat), végül a társadalom közvéleményének helytelenítése (rosszallás, megvetés, felháborodás).⁹

Az embernek az istenséghez való viszonyát a teremtő és teremtmény, a úr és szolga,¹⁰ atya és fiú fogalom párokkal érzékeltethetjük. Ebből eredően az emberi alapmagatartás a szeretet, amely Isten iránt az engedelmességben mutatkozik meg, míg az embertársakkal szemben a felebaráti szeretetben, mely magába foglalja „az embertársakkal szemben fennálló összes erkölcsi és egyszersmind jogi kötelesség teljesítését, vagyis minden egyéb társadalmi s polgári erényt.”¹¹

Amennyiben megfelelőünk a szeretet e kettős törvényének, vagyis ha megfelelnek tetteink Isten akaratának, akkor üdvösek és erényesek, sőt jogszerűek is lesznek cselekedeteink; ha vele ellentétesek, akkor kárhozatos, erkölcstelen és jogtalan lesz a viselkedésünk, röviden bűnös.

Vallás-erkölcsi felelősségünk alapja az istenképiségünk, vagyis szellemi létünk, mely értelemmel és szabad akaratral ruházott fel minket. Értelmet és szabad akaratot pedig azért kaptunk, hogy kialakulhasson bennünk az erkölcsi állapot¹² mindazokkal az erényekkel és azok harmóniájával, amelyek segítségével képesek és készek leszünk a szeretetre.

2.1.1.2. A BŰN ÉS BŰNÖSSÉG ERKÖLCSI FOGALMA

Az etika azoknak az elveknek foglalatja, melyek az ember magatartását szintén az istenséghez, önmagához, embertársaihoz és a mindenséghez fűződő viszonyára való tekintettel szabályozzák.¹³ Ám itt a legfőbb fórum a lelkiismeret, mely megítéli a szív rezdüléseit. Ugyancsak ítélkező fórum a közvélemény, mellyel ítélkezünk embertársaink viselkedéséről.

⁹ Vö. VARGA K.: *A bűn vallási, erkölcsi és jogi szemlélete*. Budapest, 1928, 11.

¹⁰ Szolgán nem rabszolgát, hanem az urában a legteljesebb tökéletességet látó és azt szeretetből szolgáló magatartást értünk.

¹¹ Vö. VARGA i. m. 23.

¹² Ez bizonyos értelemben dacolást jelent hajlamainkkal, aktuális vágyainkkal.

¹³ Ez a viszonyrendszer kiterjed a vallásgyakorlásunkra, önmagunkkal (önfenntartás, testi, lelki egészség), felebarátainkkal (önzetlen segítségadás, mások jóhírének védelme, felelős beleszólás a közügyekbe) és környezetünkkel való kapcsolatunkra; ugyancsak kiterjed állampolgári kötelezettségeinkre, életállapotunk és élethivatásunk felelős megválasztására, javainkkal való felelősségteljes bánásmódra, a hazaszeretetre, kiterjed arra a türelemre is, melyet embertársaink cselekvési szabadságának, anyagi, erkölcsi vagy szellemi érdekeik tiszteletben tartásakor vagyunk kötelesek tanúsítani. Szolidárisnak lenni a rászorulókat iránt, felesleges javainkat, s olykor a szükségeseket is megosztani a nélkülözőkkel. Betartani az illem szabályait.

Minden jogi törvény lelkiismeretben is kötelez, hacsak nincs szöges ellentétben a természetjoggal, nem ró elviselhetetlen terhet címzettjére. Az erkölcsi parancsok nem ismerik a külső kényszert,¹⁴ így érvényesülésük éppen a kényszer nélküli, önkéntes teljesítést igénylik.¹⁵

Aki az erkölcsi értékrend szerint él, megilleti a tisztelet, a becsület,¹⁶ a jó hírnév. Az erkölcsi rend szankciója a lelkiismeret-furdalás, illetve az embertársak és a társadalom részéről cselekedetünket rosszálló, elutasító, megvető, felháborodó magatartás, melynek révén részben vagy egészben elveszítjük bizalmukat, irántunk tanúsított tiszteletüket, kegyüket, szeretetüket. Mind a vallás, mind az etika szankciója végeredményben a kiközösítés valamilyen formája, vagyis az istenség vagy az embertársak zárnak ki minket szeretetükből.

2.1.1.3. A BŰN ÉS BŰNÖSSÉG JOGI FOGALMA

A büntetőjog szabályai egyszerre szolgálják mind a magán-, mind pedig a közérdeket. Mivel nem közömbös sem az egyes emberre nézve annak az államnak zavartalan működése, melyben él, sem az állam számára az, hogy polgárainak melyek és milyenek az anyagi, erkölcsi és szellemi érdekei.¹⁷ Mindez hatékony védelmet kíván, melyre megannyiszor elégtelennek bizonyul a vallási és erkölcsi rend szankciója.

Hogy a bűn jogi fogalmát meghatározhassuk, kínálkozik a szözelemzés. Ez pedig olyan cselekményre utal, mely aktív vagy passzív magatartás, vagyis tevés vagy mulasztás, vagy tétlenül maradás, mely bűnös, azaz amit valamely jogszabály megtorló (represszív), vagy megelőző, illetve biztonsági (preventív) intézkedéssel, vagyis büntetéssel fenyeget.

Mármost a kérdés az, hogy mely magatartások tekintendők bűncselekménynek? Nyilván olyan cselekmények, melyek ellenkeznek a vallás és az erkölcs szabályaival és, vagy az egyénre, vagy a közösségre súlyosan károsak. Ebből az elméletileg sok és sokféle cselekményből választ ki és lát el büntetőszankcióval néhányat az arra illetékes törvényhozó hatóság. Rendelkezése kormányzati bölcsességén túl tükrözi az adott állam kulturális fejlettségét, gazdasági, etikai viszonyait.¹⁸ Ebből fakadóan egy adott állam büntető törvénykönyve hű tükre kora szociális viszonyainak és értékelésének.

¹⁴ Hacsak nem úgy, hogy hat ránk az embertárs rosszállása, tettünket elítélő magatartása.

¹⁵ Vö. FINKEY i. m. 473.

¹⁶ Becsületen (fama, honor) az alábbiértjük: „Az istentől kapott emberi méltóságot, mint becsülendő értéket, az ember szerzett erőit, elvűségét, jellemét, általában erkölcsi vonatkozású javainak és teljesítményeinek foglalatát, a magunkban hordott erkölcsi tőkét, vagyis a belső becsületet, becsületességet, amely alapja minden külső megbecsülésnek, megtiszteltetésnek, illetőleg kijáró tiszteletnek. Szoros értelemben becsületnek nevezzük a külsőleg kijáró megbecsülést, amely a tisztelet, megtiszteltetés különböző jeleiben jut kifejezésre, s ezért röviden kijáró tiszteletnek, külső megbecsülésnek mondható (külső becsület). Becsületnek mondjuk továbbá az általános közvéleményen, közfelfogáson nyugvó megbecsülést, annak tágabb körű megnyilatkozását. Ebben az értelemben majdnem egybeesik a jóhírnév fogalmával.” Vö. EVETOVICS K.: *Katolikus erkölces tan II.* Budapest, 1940, 244.

¹⁷ Vö. VARGA i. m. 118.

¹⁸ Vö. VARGA i. m. 122.

További kérdés, hogy mi válik, válhat deliktuózus cselekménnyé? Az, ami szociál-etikailag rosszallott. A társas (szociális) élet etikája ugyanis azokat az emberi magatartásokat szabályozza, melyek közvetlenül, vagy közvetve hatnak akár egyes embertársak, akár kisebb-nagyobb csoportjukhoz való viszonyunkra. E viszonyok épsége érdekében lesz a szociáletikai értékelésből jogi bíráló, a rosszallásból pedig szankció: büntetés avagy biztonsági rendszabály, s ezzel előállt az erkölcsi bűnfogalomból a bűn jogi fogalma (*delictum*).¹⁹ A jogi értékelés ugyanakkor nem hatálytalanítja a vallási és erkölcsi helytelenítést, sőt, akkor ép a társadalom, ha ezek mintegy megerősítik a jogi szankciót, jóllehet eredetileg a jog szerepe az, hogy kellően hatékonyra tegye a már létező és hatályos erkölcsi normát.

Mi lesz és lehet végül büntetőjogilag kötelezővé? Ez azokra a cselekedetekre és mulasztásokra nézve válik szükségessé, amelyek a rideg önzés valamely formájának tipikus megnyilvánulásai, vagyis amelyek nem respektálják az emberi méltóságot és a belőle folyó s a szociál-etikában kifejtett ún. emberi jogokat, hanem durván belegázolnak akár egyesek, akár egész társadalmi közösség: embervilág, állam, egyház, stb. vitális anyagi vagy erkölcsi érdekeibe, azokat mélyebben érintik: sértik avagy veszélyeztetik. Velük szemben tehát a jog ideálját képező igazság elve szükségképp érzékenyebb, szigorúbb reakciót is követel és tesz indokolttá a társadalom részéről. És ahogy dolgozatunk kezdetén idéztük Karinthy Frigyest, ismét utalunk arra a felvetésére, hogy a bűncselekményeknek valamiképp (arányosan) tükrözniük kell az elkövetett bűnt és a bűnök sokaságát. A büntetésnek tehát nemcsak anyagi hátrányokból: pénzbüntetésből, elkobzásból és esetleg jogfosztásból, hanem erkölcsi értékek (élet, szabadság) elvonásából és a belőlük származó fizikai és lelki gyötrelmekből és megszegéséből is kell állnia.²⁰ Az államnak tehát az ép szociáletikából kell vennie azokat a tényállásokat, melyek büntetőjogi védelmet kívánnak. Ebből a szempontból a jogellenesség nem más, mint erősebb mértékű szociál-etika-ellenesség, minthogy a jogi kötelesség fokozottabb szociáletikai kötelességnek minősül. Így a büntetőjognak nincs is más, vagyis saját, önálló mértéke.

2.2. További megfontolások a bűnről, büntetésről, jóvátételről, megbocsátásról²¹

A bűn, bűnösség, büntetés, elégtétel és hasonló kifejezések őshonosak a jogászai nyelvben is. Az emberlét jogi dimenziója alaptapasztalatához tartoznak ezek a fogalmak, hiszen talán nem kellene a jogrend kényszerével oly gyakran élnünk, ha nem lenne bűn, véték, bűncselekmény. Aki nem gyakorolja az igazságosság erényét, vagyis nem adja meg kinek-kinek a jussát, súlyosan megsérti embertársát, magát a közösséget, de önmagát is. A jogrend egyik gyökere talán épp az a belátás, hogy szükség van rá az emberi kapcsolatok kellő mederben tartásához, vagyis az együttélés rendjének biztosítá-

¹⁹ Vö. VARGA i. m. 131–132.

²⁰ Vö. VARGA i. m. 134.

²¹ Vö. A. VALSECCHI: Pena e perdono. Provocazioni interdisciplinari per la teologia. *La Scuola Cattolica* 135 (2007) 439–449.

sához, s ennek nyomatékához, a kényszerhez és végső esetben a büntetéshez. Ezt súgja a józan ész. A kényszer és a büntetés, mivel korlátozza az emberi szabadságot, csökkenti az emberi méltóságot, valami testi-lelki fájdalmat okoz, ezért hatékony eszköze lehet annak, hogy ne forduljanak elő jogsértések, illetve minősített jogsértések, azaz bűncselekmények.²² A jogsértés ugyanis kárt okoz az embertársnak. A kár lehet anyagi, szellemi, erkölcsi jellegű, s addig nem térhet vissza normál kerékvágásba a sértő és a sértett közötti kapcsolat, amíg a sértő helyre nem állítja a jogi értelemben vett elégtétellel azt. Ez lenne a *pretium doloris*. Ha ezt a vétkes nem teszi önként, és az esetek jó részében nem teszi, úgy a társadalmi hatalom képviselőjének kell egyrészt megállapítania, hogy valóban bűncselekmény, vagy jogszabálysértés történt-e, s hogy mi a tényleges *pretium doloris*. Jogi értelemben ezzel elintézett az ügy, mivel a vétkes leölti büntetését, visszaszolgáltatja a kérdéses dolgot, vagy kifizeti a kiszabott kártérítést. Ám ettől még nem jött létre a sértő és a sértett között a korábbi felhőtlen embertársi viszony, csak jogilag állt helyre a rend, mivel a megsértett igazságosságot állították csak helyre. De a szó igazi értelmében megbocsátásról nem lehet beszélni. Lehetséges egyáltalán a jog területén megbocsátásról beszélni? A válasz nem is olyan egyszerű. Talán a törvényes feljelentéstől való elállás (magánügyekben), vagy lemondás arról, hogy a sértett felet megbüntessék – a kínálkozó megoldások. Így az amnesztia, kegyelemben részesítés, kötelezettség elengedése, a feljelentés visszavonása, büntető rendelkezések visszavonása stb.

A büntetés a múltra irányul, az elkövetett tette mutat, amit nem lehet teljességgel visszacsinálni (nem lesz soha *status quo antea*); míg a megbocsátás a jövőbe tekint. A bűncselekmény mintegy szövetségkötés a rosszal, a megbocsátás pedig úgy is felfogható, mint a jóval való szövetségkötés, a vétkes kiváltása a bűnből, a bűnös – és ezért megbélyegzett – állapotból.

A jog, úgy tűnik, hogy csak ennyit tud tenni, ám tevékenysége nélkülözhetetlen, mivel a jogi értelemben vett elégtétel, vagy a róla való lemondás nélkül nem lehet továbblépni a teljes kiengesztelődéshez vezető úton. Sőt, a társadalmi együttélés is lehetetlenné válik. Ám ha valaki a jog szabta kényszerítő lépéseket, illetve a megbocsátás

²² A büntetés ugyanis nevelő (megjavulás, belátás), az igazságosság rendjét helyreállító és a jövőben hasonló cselekvéstől óvó (megelőző), tehát megelőző intézkedés is egyszerre, mert a legdrágább kincsünk a szabadságunk, s jogaink gyakorlásában akadályozva minket épp ezt korlátozza. Nem szabad elválasztanunk egymástól ezeket a funkciókat, mert akkor óhatatlanul torzul mindegyikük. Ha csak izolálni akarjuk a bűncselekmények elkövetőit a társadalomtól, úgy nem adjuk meg számukra a lehetőséget, hogy ismét hasznos tagjai legyenek annak, és szembekerülünk az igazságossággal is, mivel indokolatlanul hosszan akarjuk izolálni őket. Ha csak nevelni akarjuk őket, hajlunk arra, hogy felmentsük a vétkest, s így szintén az igazságossággal kerülünk szembe, hiszen a büntetést le kell tölteni, éspedig büntetésként kell letölteni. Ha csak igazságot akarunk szolgáltatni, akkor úgy gondoljuk, hogy csak le kell tölteni a büntetést, és kész. Így elfeledkezünk arról, hogy a büntetés letöltése után az ismét szabadlábbon levő személy ember, s jó lenne, ha jó útra térne. Arra kell tehát a polgárokat nevelni, hogy a büntetést rossznak, nemkívánatosnak tartsák, tehát kerüljék a jogsértő magatartást, s ha már megbüntették őket, akkor fogadják el lelkiismeretben a büntetést, vállalják a bűnhődést, mint jogos szabadságkorlátozást, vagy egyéb kellemetlenségeket, s letöltve azt, ismét a jó úton járjanak. Így vezekeljék le tettüket. Ez a folyamat vezeti el a vétkest ismét emberi méltóságának teljes tudatához, s vezet el a teljes lelki megtisztuláshoz, a bocsánathoz.

jeleként vehető jogi lépéseket, mint lelkiismerete hangjának sugallatát elfogadja, valamint végbeviszi, nagy lépést tett a szó teljes értelmében vett megbocsátás és kien-gesztelődés felé.

2.3. A büntetések alapeszméi

Az emberiség kezdeteitől fogva megvoltak minden társadalomban azok a személyek, akik súlyosan megsértették a közösség életrendjét. Ez az egyénre, közösségre vonatkozó fenyegetés jöhetett kívülről és belülről. A mai nyelven jogsértéseként ismert cselekmények súlyosan veszélyeztették úgy az egyén, mint a közösség életének béké-jét, ezért vissza kellett szorítani azokat.

Az egyén vagy a társadalom számára sértő és káros magatartások megelőzhetők vagy visszaszoríthatók a társadalmi igazságosság megszilárdításával, a kellő oktatás-sal és neveléssel, hogy az illető belássa a bűn rütségét és az erény szépségét, illetve a büntetés elrettentő hatásával. Ha konkrét esetben ez nem sikerülne, úgy marad a kéré-lés, a figyelmeztetés, a testvéri feddés, a megrovás, a szigorú parancs, a kegy elvesz-tésének, az üdvösség elvesztésének kilátásba helyezése. Am ha ezek az eszközök is hatástalanok maradnak, akkor jön a jog kényszere, szankciója. A jogi szankció vég-eredményben nemcsak a tettes külső magatartásának megváltoztatását célozza (bár el-sődlegesen ez a feladata), hanem belsőleg is oda akarja fordítani az egész embert a kí-vánt előírás követéséhez, az eszmény felé való önkéntes törekvéshez, illetve ahhoz a magatartáshoz, hogy lelkiismeretben érezze kötelességének a vallási, erkölcsi és jogi előírásokat, mint az emberré levés és embernek maradás garanciáit.

A bűnök és bűncselekmények megbüntetésére az idők során több eszme, intéz-mény is kialakult, így a) a magánbosszú eszméje (egyéni elv), b) isteni bosszú eszmé-je (babonás elv), c) a fejedelmi hatalom korlátlanságának eszméje (despotikus elv), és d) a ma is érvényben levő emberiség eszme (humanitárius elv), illetve e) a társadal-mi védelem eszméje (egyéniesítő elv). Ezek alkotják a büntetőjog fejlődésének főbb állomásait.

Mindegyik büntetési felfogás elárul valami fontosat a büntetés lényegéről. A bossz-szóban ott van a sérelem miatt joggal feltámadt indulat, mely vissza akar vágni, mivel a jogtalan sértés felkavarja a sértett érzelmi állapotát.²³ De a bosszúban nemcsak ér-zelmi, hanem értelmi elem is van, az életben maradás, az élethez szükséges javak vé-delme.²⁴ Kezdetben csak az önhatalom nyújtott védelmet az ún. jogsértésekre, éspedig két alakban: „mint védelem (később mint jogos védelem) és mint támadás (mint jogi fogalomnak neve: önségély). Ez utóbbihoz tartozik a bosszú, mint a megtorlás eszköze.

²³ Ezek közt említhető „a vérszomj ösztöne, ez az élők elpusztítására hajtó parancs. Maga a támadva-védekező ösztön is – melyet a harag indulata jellemez – érzelmi jellegű. Számptalan más, kizárólag em-berinek tekinthető érzelmi momentum is működhetik előrehajtólag: gyűlölet, szégyenérzet, büszkeség, stb. Ezek egyénenként és esetenként különböző erővel lépven fel, a bosszúgyakorlásokat különbözőkép-pen színezik és azoknak különböző típusait alkotják.” Vö. HADIK B.: *A bosszú, mint jogvédelmi esz-köz*. Budapest, 1932, 11.

²⁴ Az értelem működésének jele, mikor várja, lesi a megfelelő alkalmat, latolgatva az erőket, keresve a po-tenciális szövetségéseket. Vö. HADIK i. m. 11.

A bosszú oltalmi jelentősége főleg a jövőre irányuló prevencióban áll, amely a múltra irányuló represszió (megtorlás) útján a sértő cselekmény ismétlődésének elmaradását célozza. [...] A bosszú a jogérzetnek első megnyilvánulása. [...] Egy bizonyos kultúrfokon a bosszú joga volt a legtökéletesebb realizálható jogvédelmi rend. [...] A jog élete nyilvánul meg ebben, s nem a barbárság.²⁵ A második büntetőjogi eszme az istenség bevonása az ítélkezésbe, jóllehet kissé babonás módon. De jelezte ez a felfogás, hogy nem az ember az élet és halál ura, hanem végeredményben Isten az, aki megfizet kinek-kinek érdeme szerint, s hogy egyedül Ő az igazságos bíró. Mivel ez a büntetési szisztéma kegyetlenségekbe és szeszélyességbe torkollott, átvette helyét a fejedelem szolgáltatta ítélkezés. Ez is egy fontos elemet kapcsol a büntetés témakörébe, mivel Isten felhatalmazott az emberek között egyeseket erre az ítélkezésre. Így közvetetten az államokat a természetjog révén, s közvetlenül a tételes isteni jog révén az Egyház pásztorait. Mivel a fejedelem de facto despotikusan gyakorolta hatalmát, helyet készített a humánus elvének, mely azt kívánta, hogy igazságos és szabályozott legyen a büntetés elrendelése és kiszabása. A kegyetlenséget az emberiség, az elrettentést a javítás és gondozás, az önkényt a mérséklet, a zsarnokságot a személyes szabadság biztosítása váltotta fel. Ekkor keletkeztek a 'nullum crimen sine lege', a 'nulla poena sine lege praevia', és a törvény előtti egyenlőség elvei, melyek ma is érvényben vannak. Ebben a korban kerül a büntetőjog teljesen és kizárólagosan állami ellenőrzés alá. Viszont ez a reformált büntetőjog sem hozta meg a várt eredményt, hanem fokozódott a bűnözés, ezért a következő állomást az egyéniesítés elve jelentette. Ez a felfogás figyelembe vette a bűnösség külső és belső tényezőit, a tettes élethelyzetét, tettének motívumait, beszámíthatóságának fokát is. Immár nem a megtorlásokon, vagyis az igazságosság érvényesítésén van a hangsúly, hanem a társadalom és tagjai védelméen, beleértve a tettest is. Így jutottunk el a bűncselekmények megelőzését fő célul kitűző rendszerhez.

A fentiek alapján az alábbi módon osztható fel a büntetőjog fejlődése. Alapvetően két korszak volt: 1) a bosszú kora, benne a) a magánbosszú (egyéni elégtétel), b) a vérbosszú (törzsi elégtétel) és c) az átmeneti kor (állami elégtétel); 2) az állami büntetőjog korszaka, melyben a) a despotizmus (elrettetés), a b) humanizmus (megtorló kiegyenlítés) és c) az individualizáció (társadalom védelme) alszakaszokat különböztethetjük meg.²⁶ A humánus elvének érvényre juttatása óta minden bűncselekmény a közérdeket is sérti. Büntetőjogi szempontból ekkor vált a jogi értelemben vett büntetés az állam kizárólagos illetékességévé. Jóllehet a történelmi fejlődés adott pontján elvált egymástól a közjog és a magánjog, de továbbra is szorosan feltételezik egymást, mivel „a magánügy, mint az ügyek egyik faja, különbözik a másik fajtól, a nyilvános ügytől, mint a magánérdek különbözik a közérdektől, vagy a magánjog a közjogtól a jogtudományban. A kettőt megkülönböztetjük egymástól; de egyiknek sem szabad ellenkeznie a másikkal. Se magánügy nem lehet olyasmi, ami a közügynek kárára van; sem pedig a közügy nem nyomhatja el, nem teheti lehetetlenné a jogosult magánügyet. [...] Az egyén nem enyészhetik el az egészben, az egyetemesben; de, mint öncéllal bíró

²⁵ Vö. HADIK i. m. 17–18.

²⁶ Vö. ANGYAL P.: *A magyar büntetőjog tankönyve I.* Budapest, 1920, 11–15.

erkölcsi lény, egyéniségét, mint a társadalom tagja is, megtartja. Viszont az összes polgárok szükséges közülete, az állam, a társadalom, az összesség jogos érdekeit fenntartani és védeni tartozik ott, ahol az egyén a maga jogát egyoldalúlag túlhajtani hajlandó.²⁷

2.4. A főbb büntetéselméletek

Ezek az elméletek végeredményben a büntetések alapját és célját keresik, mutatják be és igazolják, s a büntetés eszmék egyikére-másikára, vagy kombinációikra vezethetők vissza. A jogbölcselek egyetértenek abban, hogy szükség van a büntető hatalomra, ám alapjának és céljának meghatározásában eltérnek egymástól. A jogalap arra a kérdésre ad választ, hogy honnan van az államhatalomnak joga a büntetés kiszabására, míg a másik a büntetés célját hivatott megjelölni.²⁸ A büntetőjog tudományával szinte egyidősek ezek a problémák.²⁹

A büntetés jogalapja és célja részben a megtorlás, részben az elrettentés, részben a javítás, részben a megelőzés. Az elrettentés a megelőzés, a javítás nem kívánja meg szükségképp a tettes vagy bárki polgár cselekvő belemegyezését, mivel ezek a behatások úgy is tekinthetők, mint a bűnös akaratára gyakorolt nyomások. A megtorlás sem kívánja meg szükségképp az elkövető hasonló együttműködését abban az esetben, ha a megtorlást nem mint igazságszolgáltatást, hanem mint a társadalom önvédelmét fogjuk fel. Ha pedig úgy fogjuk fel a megtorlást, mint a valódi az igazságszolgáltatás gyakorlását, akkor feltételezi a szabad akaratot. Ha a büntetőjogot az erkölcsi rend védelmének tekintjük – márpedig annak tekintjük –, akkor a büntetőjog szintén feltételezi az akarat szabadságát. Bizonyos fokig (erkölcsi) igazságszolgáltatás volt a régi büntetőjog is, amely büntette a vétkesen elkövetett cselekményt is, mégis súlyosabb büntetéssel sújtotta a szándékosan, vagy gondatlanságból elkövetett bűncselekményt.³⁰ Amikor ma, a civilizált társadalmak korában, meg kell indokolni azt, hogy miért és mi célból jár ki valakinek a büntetés, nem annyira a büntető jellegű beavatkozás tényét kell indokolni, mivel ez magától értetődő, hanem „a beavatkozás feltétele és terjedelme igényel elvi megalapozást. És kialakul a tétel: »Az állam büntetőhatalmi igénye csakis a felelősség etikai alapján érvényesülhet.«³¹

A büntetés jogalapja arra mutat rá, hogy az állam milyen joggal büntet, ami összefüggésben áll az államról alkotott eszmével és eszménnyel.³² A büntetés alapjára és céljára vonatkozóan három elméleti alapállás létezik: a) az abszolút elméletek az igazságosságot, b) a relatív elméletek a hasznosságot, míg c) az egyesítő vagy vegyes elméletek mind az igazságosságot³³ mind a hasznosságot jogalapnak tekintik. A büntetés céljára vonatkozóan az abszolút elméletek az elkövetett cselekményre, míg a

²⁷ Vö. DUDEK J.: *Dogmatikai olvasmányok*. Budapest, 1914, 282.

²⁸ Vö. CATHREIN V.: *Erkölcshölcsélet II*. Temesvárott, 1900, 619.

²⁹ Vö. HACKER E.: *Bevezetés a büntetőjog bölcséletébe*. Pécs, 1924, 1.

³⁰ Vö. NOTTER A.: *A szabadakarat*. Budapest, 1908, 87–88.

³¹ Vö. FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2003, 236.

³² Vö. FÖLDVÁRI i. m. 235.

³³ Ne felejtjük el, hogy az erények háromféleképp funkcionálhatnak: elvként, normaként és tevékenységként. Vö. A. HORVATH: *Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin*. Graz, 1929, 33–34.

relatív elméletek az elkövető személyére helyezik a hangsúlyt. Az előbbieket az akarat szabadságát tételezik, míg az utóbbiak nyíltan vagy burkoltan tagadják azt.³⁴ A büntetés jogalapja végeredményben az az erkölcsi szükségszerűség, amely a bűncselekmények megbüntetésére készíti az államot. Míg a bűncselekmény az egyéni akarat támadása a közösség ellen, addig a büntetés a közösség reakciója a jogsértő egyéni akarat ellen. A büntetés valódi célja tehát nem a pusztá reagálás, hanem a fenytetés, a bűnhódés és a nevelő ráhatás.³⁵ Sőt, az is célja a büntetésnek, hogy fenntartsa, helyreállítsa és megerősítse azt a jogi öntudatot, hogy a bűncselekmény nemcsak erkölcsiileg rosszal, hanem büntetéssel tiltott és sújtott cselekedet, mellyel az állam ki akarja fejezni és le akarja csillapítani a büntett által okozott erkölcsi és jogi felháborodást.³⁶

Az abszolút elméletek alapállása, hogy az igazságosság megsértetett,³⁷ tehát büntetni kell (punitur quia peccatum est; malum passionis, quod infligitur ob malum actionis).³⁸ A bűncselekmény e teóriák szerint valami önmagában való rossz, tehát feltétlenül büntetést érdemel, ami annak mintegy a jóvátétele.³⁹ Erkölcsileg helyes a bűncselekményt elkövető iránti rosallás, a vele való közösség megtagadása.⁴⁰ Ezek az elméletek tehát szoros és belső kapcsolatot látnak a bűncselekmény és a büntetés között. Vagyis amilyen súlyú volt a bűncselekmény, arányosan olyan súlyúnak kell lennie a büntetésnek. Ezek az ún. megtorlási elméletek, melyek szerint az állam vagy a) isten nevében és megbízásából torolja meg a bűncselekményeket (isteni megtorlás elmélete), vagy b) mert helyre kell állítania az erkölcsi egyensúlyt (erkölcsi megtorlás elmélete), vagy c) a jogi megtorlás elmélete szerint: aa) a tálió-elv értelmében a büntetés az igazság posztulátuma, s mértéke az egyenlőség elvére támaszkodó megtorlás; bb) míg a dialektikus elv alapján a bűncselekmény jogszerűtlenség, tehát tagadása a jognak. A büntetés leküzdi a bűncselekményt a kettős tagadás állítás értelmében.

Az abszolút elméletek „fő fogyatékosága az, hogy a reális élettől eltávolodván, nem oldják meg kielégítően a problémát és hogy a véges emberi elme által meg nem ismerhető abszolút igazság megvalósítására törekszenek.”⁴¹ Illetve a büntetés fő célját nem a társadalom védelmében és a tettes nevelésében látják, hanem a sértett jog

³⁴ Vö. FÖLDVÁRI i. m. 236.

³⁵ Vö. Hacker Ervin emlékkötet. *Válogatás Hacker Ervin műveiből.* (Kriminológiai Közlemények 28), Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 1989, 19. (a továbbiakban: *Hacker Ervin emlékkötet*)

³⁶ Vö. FINKEY i. m. 472.

³⁷ A büntetés problémája óhatatlanul kapcsolódik össze az igazságosság erényének tárgyalásával. Vö. T. GOFFI – G. PIANA (a cura di): *Corso di morale 4. Koinonia. Etica della vita sociale.* Brescia, 1994, 282.

³⁸ Vannak katolikus jogbölcselek, akik az igazságosság külön fájának tekintik a büntető, vagy megtorló igazságosságot (iustitia vindicativa). Mások a törvényes, az osztó és a kölcsönös igazságosság együttes érvényesülésének látják, mert, ha „a bíró a vétkest megbünteti, vagy a törvényszerű igazságot gyakorolja, amennyiben a közjó fenntartását szolgálja, vagy az osztó igazságot, mert a büntetésnél a bűn s a büntetés közötti helyes arányt tartja meg, vagy a kiegyenlítő igazságot, mert hivatalánál fogva tartozik azzal, hogy megbüntesse azt, aki a büntetést megérdemli.” Vö. EVETOVICS K.: *Katolikus erkölccstan I.* Budapest, 1940, 34.

³⁹ Vö. G. MICHIELS: *De delictis et poenis. Commentarius Libri V Codicis Juris Canonici I. De delictis. Canones 2195-2213.* Parisii–Tornaci–Romae–Neo Eboraci, 1961, 5.

⁴⁰ Vö. M. A. CATTANEO: Pena. *Filosofia del diritto.* In *Enciclopedia del Diritto.* 704.

⁴¹ Vö. Hacker Ervin emlékkötet i. m. 13.

helyreállításában.⁴² Itt a büntetés öncél, azaz elégtétel,⁴³ vagy az ész szükségszerű követelménye a bűncselekmény föltételezése mellett. Mindkét tézis helytelen, mivel „a büntetés fizikai rossz, mely sohasem lehet önnönmaga miatt kívánatos. Sőt maga Isten, az emberek korlátlan Ura sem akarhatja a büntetést mint olyat, hanem csak mint eszközt más cél elérésére. Annál kevésbé büntetheti meg földi hatalom az embert csak azért, hogy büntesse, vagy illetheti céltalanul rosszal, mert rosszat tett.”⁴⁴ Mindazonáltal helyesen állítják ezek az elméletek azt, hogy a büntetés céljai közt ott van joggal a megtorlás is,⁴⁵ mivel „amióta az emberiség erkölcsi eszméket felismert, a büntetést mindig és mindenütt igazságosnak tartották.”⁴⁶ Ez a relatív elméletek által háttérbe szorított dimenzió egyébként ma ismét éledni látszik, éspedig joggal, mivel egyértelműen „mellette szól a társadalom tagjainak igazságigénye: ha valaki bűncselekményt követ el, büntetésben kell részesülnie. A társadalmi együttélés rendje csak úgy biztosítható, ha a bűncselekmény nem marad megtorlatlanul.”⁴⁷ Mivel ma sok bűncselekmény gyakorlatilag büntetlenül marad, terjed ez az egyébként régi felfogás. Ha pedig az állam elveszíti hatékony igazságszolgáltatói erejét, annak beláthatatlan következményei lesznek, mivel ébred a lincselés, az önbíráskodás, ami ritkán szokott megmaradni a szemet szemért, egyébként önkényt mérséklő elvénél.

Az abszolút elméletek két részre oszlanak a büntetés célja tekintetében.⁴⁸ Az egyik csoportba tartoznak az ún. gyógyítási elméletek, melyek szerint a jogtalanság orvosolható, jóvátehető. A másik csoportot az ún. megtorlási elméletek alkotják, melyek szerint a bűncselekmény önmagában véve helyrehozhatatlan, tehát csak megtorolható.

A relatív elméletek a büntetés igazoltságát annak jövőbeli hasznosságában vélik felismerni,⁴⁹ vagyis azért alkalmazhat az állam büntetést, hogy azok a jövőben ne forduljanak elő ismét (*nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur; revocari enim praeterita non possunt, futura prohibentur*: értelmesen senki sem azért büntet, mert bűnt követtek el, hanem azért, hogy a jövőben ne kövessenek el bűnt).⁵⁰ E felfogás tehát nem lát szoros és belső, igazságosságon alapuló kapcsolatot a bűncselekmény és a büntetés között, hanem csak külsőt és viszonylagosat.⁵¹ Ezek az elméletek megegyeznek abban, hogy „a megtorlás nem lehet célja a büntetésnek, éspedig azért nem lehet, mert a múltat megváltoztatni nem lehet; csak a bűnösre és a társadalomra háruló előny és haszon lehet ésszerű célja a büntetéseknek.”⁵² Sokféle konkrét teóriát találunk, ilyenek az általános (generális) megelőzési elméletek, melyek az összes

⁴² Vö. R. TAMANTI: *La pena di morte. Tra etica della vita e autorità dello Stato*. Assisi, 2004, 22.

⁴³ Vö. HACKER i. m. 4.

⁴⁴ Vö. CATHREIN i. m. 621–622.

⁴⁵ Vö. *Hacker Ervin emlékkötet* i. m. 20.

⁴⁶ Vö. HACKER i. m. 5.

⁴⁷ Vö. FÖLDVÁRI i. m. 243.

⁴⁸ Vö. HACKER i. m. 6.

⁴⁹ Ez a haszon vagy a közösség, vagy az elkövető java. Vö. CATHREIN i. m. 619.

⁵⁰ Ezek az elméletek úgy keletkeztek, hogy alkotóik úgy tettek, mintha Isten nem lenne (*etsi Deus non daretur*). Vö. GOFFI–PIANA i. m. 277.

⁵¹ Vö. MICHIELS i. m. 6.

⁵² Vö. HACKER i. m. 13.

potenciális elkövetőt igyekeznek távortartani a bűncselekménytől. Itt lehet helye az elrettentésnek, a lélektani kényszernek, az intésnek. Vannak a sajátos (speciális) megelőzési elméletek, melyek a bűncselekmény elkövetőjére akarnak hatni visszatartással, javítással,⁵³ önvédelemmel, elégtételadással, szerződés-elmélettel, mely szerint a polgárok az állam létesítésekor szerződtek arra, hogy bűncselekmény után nem zártanak ki, hanem büntetés éri őket. A relatív elméletek hibája az, hogy „összszavarják a büntetés alapját annak céljával, és a büntetés hasznosságát és szükségességét elegendőnek vélik annak elméleti igazolására. Holott hasznosságuk, célszerűségük és szükségességük még távolról sem igazolja a büntetések alkalmazásának jogosultságát, sem pedig azt, hogy igazságosak.”⁵⁴ További ellentmondása ezeknek az elméleteknek az, hogy „az állam a büntetéseket olyan időpontban alkalmazza, amelyben még nem tud magának számot adni afelől, hogy az alkalmazandó büntetés mennyiben fog célszerűnek bizonyulni.”⁵⁵ Itt végeredményben a „pszichológiai, fizikai, biológiai vagy éppen szociológiai, társadalmi okok előre meghatározzák az egyén cselekedeteit, és nincs, vagy csak nagyon korlátozott a szabad akarat.”⁵⁶

A vegyes elméletek kombinálják a kettőt, és pedig úgy, hogy itt a büntetőjog és a büntetés legitimitásának alapja valóban az igazságosság, de nem az abszolút igazságosság, hanem a társadalom haszna vagy szüksége által korlátozott igazságosság, vagy olyan társadalmi szükségesség, amit az igazságosság korlátoz. Itt tehát az alábbi elv érvényesül: „punitur, quia peccatum est, ne peccetur”.⁵⁷ Sőt, három dolgot kombinálnak, és pedig az igazságosságot, a hasznosságot és a szükségességet, mivel ezek a tényezők együttesen magyarázzák meg helyesen a büntetés jogát az állam részéről.⁵⁸ Ugyanakkor egyetértünk Angyal Pállal, aki azt állította, hogy a büntetés igazságossága és hasznossága lényegileg ugyanaz a probléma, s az eredmény csupán azért más, mert nem ugyanarról az oldaláról nézzük magát a kérdést.⁵⁹ Ugyanakkor ez a felfogás ép igazságérzetet tételez.⁶⁰ Ezek az elméletek a büntetés célja vonatkozásában is azt vallják, hogy annak több célja is van egyszerre, s ezek a fenytetés, a bűnhődés és a nevelés.

Míg az elrettentési, vagyis abszolút elméletek könnyen kegyetlenkedésekhez vezetnek, addig a relatív és vegyes elméletek inkább a kelleténél enyhébb büntetés kiszabására hajlamosítanak,⁶¹ bár az egyesítő, vagy vegyes elméletek a „büntetés

⁵³ A javítás-elmélet hiányossága az, hogy egyoldalúan hangsúlyozza a büntetés javító célját, s végül tagadja azt, hogy jogos a büntetés akkor, ha nem várható tőle javulás. Ezzel szemben a közjó akkor is megkívánhatja a büntetést, ha a tettes javulása nem várható.

⁵⁴ Vö. Hacker Ervin emlékkötet i. m. 13–14.

⁵⁵ Vö. HACKER i. m. 26.

⁵⁶ Vö. BUSCH B. (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, 2006, 228.

⁵⁷ Vö. MICHIELS i. m. 11.

⁵⁸ Vö. HACKER i. m. 28.

⁵⁹ Vö. ANGYAL i. m. 43.

⁶⁰ Vö. HACKER i. m. 30. Ép igazságérzet kialakulására pedig nem számíthatunk akkor, ha nem ép a közérkölc és a vallási élet. A hiteles vallási élet adja ugyanis a legfontosabbat, az igazságosság és a szeretet szellemét. Vö. KUMINETZ G.: A katolikus ember részvétele a közéletben Horváth Sándor O.P. társadalombölcselete fényében. In PERENDY L. (szerk.): *Porta patet. A 60 éves Török József köszöntése.* Budapest, 2007, 128–131.

⁶¹ Vö. Hacker Ervin emlékkötet i. m. 13.

szükségességének, igazságosságának és célszerűségének összehangolására törekednek.”⁶² Végeredményben „a büntetésnek jogalapja és célja az igazságosság eszméjének megvalósítása és a társadalmi és állami jogrend biztosítása; és pedig a lehető legcsekélyebb egyéni szenvedés árán! Amit elérhetünk a megjavulásra képesek megjavítása, a javíthatatlanoknak pedig ártalmatlanná tétele, a társadalomból való eliminálása által.”⁶³

A büntetés jogcíme. A büntetésnek, mint érzéki rossz alkalmazásának más jogcíme, mint az elkövetett bűncselekmény, nem lehet.

A büntetőjogi felelősség alapja. A bűncselekmény előidézői, az okhordozók, melyek maguk a bűncselekmény elkövetői (szabad akarat), illetve felelős lehet az állam, a társadalom is, ha nem gondoskodik a kellő közoktatásról, közerkölcsök előmozdításáról és védelméről, a civilizáció alapfeltételeiről.

A büntetés tartalma. A vétkes által okozott rossznak rosszal való viszonzása. E kiszabott rossz másodlagosan a megelőzés célját is szolgálja, mert mint érzéki rossz visszatartó képzeteket ébreszt az alkalmazás révén az elkövetőben (speciális prevenció), a büntetés kiszabásának kilátásba helyezése, vagyis a fenyegetés pedig az egyes emberben (generális prevenció) éleszt hasonló képzetet.⁶⁴ Amit tehát a bűnös rosszként él meg, azaz büntetve, fenytve érzi magát, az a társadalom számára hasznos.⁶⁵

A bűnözés elleni küzdelem problémája. Nincs született bűnöző, ám külső és belső okok miatt és azok összhatása révén azzá válhat az egyén. A bűnözés elleni küzdelem tehát csak akkor lesz sikeres, ha annak összes tényezőit figyelembe vesszük. Ma főleg azon társadalmi tényezők erejét kell fokoznunk, melyek gyengítik a kriminalitást előidéző és fokozó körülményeket (nyomor, munkanélküliség, vallástalanság, elhanyagolt nevelés, alkoholizmus, játékszenvedély, érzékiség). Erre szolgál a gazdaságpolitika, a szociálpolitika, a kriminálpolitika, oktatás- és valláspolitika ép elveinek alkalmazása. Ugyancsak feladata a társadalomnak, közelebbről a bűnmegelőző és büntetés-végrehajtó intézményeknek, hogy a bűnözésben megnyilatkozó egyéni akaratot megtörjék, a bűnözőket a büntetés segítségével a normális életbe visszavezessék.⁶⁶ A büntetési eszköz minél jobban fenyegeti a tettes életét, szabadságát, és vagyonát, azaz minél élénkebben vésődik tudatába a büntetés nemkívánatos volta, vagy Karinthy kifejezésével élve annak kellő ‘beidegzése’, annál jobban fog tartózkodni a bűncselekménytől.⁶⁷

A büntetés ugyanis nevelő (megjavulás, belátás), az igazságosság rendjét helyreállító és a jövőben hasonló cselekvéstől óvó (megelőző), tehát megelőző intézkedés egyszerűen, épp azért, mert a legdrágább kincsünk a szabadságunk, s épp ezt korlátozza, jogaink gyakorlásában akadályozva minket. Nem szabad elválasztanunk egymástól ezeket a funkciókat, mert akkor óhatatlanul torzul mindegyik.⁶⁸

⁶² Vö. BUSCH i. m. 231.

⁶³ Vö. *Hacker Ervin emlékkötet* i. m. 23.

⁶⁴ Vö. ANGYAL i. m. 48.

⁶⁵ Vö. HACKER i. m. 4.

⁶⁶ Vö. ANGYAL i. m. 51–52.

⁶⁷ Vö. *Hacker Ervin emlékkötet* i. m. 21.

⁶⁸ Vö. GOFFI-PIANA i. m. 276.

3. A halálbüntetésről sajátosan

Ma az uralkodó nézet azt mondja ki, hogy végérvényesen meghaladott ez a büntetés-típus, mivel belsőleg embertelen, és hogy ma már más módon is kellő hatékonysággal lehet küzdeni a bűnözés és a szervezett alvilág ellen. Amikor e nagy kérdés tárgyalásába kezdünk, érdemes tudatosítani magunkban, hogy vajon tényleg előítéletmentesen állunk-e a probléma tanulmányozásához. Elemi bölcséleti követelmény, hogy felismerjük és leküzdjük előítéleteinket.

Mindjárt probléma magának a halálbüntetésnek a tárgya. Vajon csak azt a büntetést nevezzük halálbüntetésnek, melyet a bíróság szab ki felnőtt emberekre valamely súlyos bűncselekmény elkövetése miatt? Vannak szerzők, akik a halálbüntetés fajának tekintik az abortuszt és az eutanáziát bizonyos esetben.⁶⁹ Ha ez igaz, amivel a legteljesebb mértékben egyetértünk, akkor halállal büntetnek gyakorlatilag ártatlan életeteket. E büntetésfajtaival már sokkal engedékenyebb az emberi méltóságra és az élethez való jogra hivatkozó divatos felfogás. Pedig itt szó szerint ártatlan életről van szó, szemben a brutális bűncselekményt elkövető és nagy kárt okozó felnőtt emberrel. A továbbiakban csak a szoros értelemben vett halálbüntetéssel foglalkozunk.

A halálbüntetéssel kapcsolatban úgy is feltehető a kérdés, hogy önmagában megengedett-e, illetve meddig terjed az államhatalom és bármilyen földi hatalom büntetősi hatalma?⁷⁰ Vagyis, kiterjed-e a halálbüntetésre?⁷¹ Az államhatalomra is igaz a „neminem laede elve, ti. senkít meg ne sérts igazságatlanul.”⁷²

Ebben a fejezetben röviden áttekintjük e büntetésfajta történetét, majd egyenként megvizsgáljuk az ellene és a mellette felhozott érveket, azután arra a kérdésre keressük a választ, hogy a halálbüntetés valóban kívánatos-e, hatékony-e, azaz a büntetések összes célját megvalósítja-e. Végül arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon végleg elvesztette-e ez a büntetés-típus a gyakorlati létjogosultságát?

3.1. A halálbüntetés történetének rövid bemutatása

A halálbüntetés (poena capitis seu capitalis, vel supplicium ultimum) történetének tanulmányozása arra enged következtetni, hogy egyrészt ez egyetemes tapasztalat, tehát minden korban létezett ez a büntetés,⁷³ másrészt rávilágít arra is, hogy a halálbüntetés megengedettsége kérdésének megválaszolását vagy a korszellem, vagy az egyes népek,

⁶⁹ Vö. R. TAMANTI: *La pena di morte. Tra etica della vita e autorità dello Stato*. Assisi, 2004, 391.

⁷⁰ Erre vonatkozóan megjegyezzük, hogy az államhatalomnak „nincs joga a bűnt, amennyiben az Isten eleni lázadás, büntetni, s ahhoz sincs joga, hogy az egyesnek, mint magánszemélynek bűne által megsértett rendet helyreállítsa. Ezen joga csak a társadalmi rendre terjed ki. Csak azért és csak annyiban szabad emberi vétkeket megtorolnia, amennyiben ez a rendezett társadalmi életre kívánatos. Tehát a közjóra való szükségesség alapja, szabálya és zsinórmértéke az állami büntetőjognak.” Vö. CATHREIN i. m. 624.

⁷¹ Vö. CATHREIN i. m. 629.

⁷² Vö. ÉDER L.: A halálbüntetés története és etikai bírálata. In WOLKENBERG A.: *A Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kara Erkölcsstudományi (Missziológiai) Szemináriumának dolgozatai I.* Budapest, 1931, 59.

⁷³ Vö. G. B. GUZZETTI: *Morale individuale*. (Compendio di morale 2) Milano, 1982, 125.

vagy államok túlzó, vagy elhamarkodott gyakorlata homályosította el,⁷⁴ vagy épp segítette.⁷⁵ Mivel azonban ez a büntetésfajta egyetemes tapasztalata az emberiségnek,⁷⁶ felveti azt a kérdést, hogy egy ilyen fontos dologban tévedhet-e ilyen tartósan a józan ész.

Létezett az ókori kelet népeinél, így már Hammurabinál, aki halállal büntette a kisebb bűncselekmények némelyikét is, pl. ha valaki mást rágalmazva bűncselekménnyel vádol valakit anélkül, hogy bizonyítékot is szolgáltatna. Az indusoknál Manu törvénykönyve halállal bünteti a meggyalázást, a nőablást, a házasságtörést, a csalást, a lopást, a gyilkosságot. Megvolt a halálbüntetés az ókori egyiptomiaknál, a kínaiaknál, görögöknél és rómaiaknál egyaránt, s a bűncselekmények széles spektrumára ki volt terjesztve.

Az Ószövetségben is bőségesen találunk példát a halálbüntetés alkalmazására. Egyik célja volt a büntetésnek itt a nevelés, hogy t. i. „a rosszat a nép köréből kiirtsa és szívéet Isten igazságosságáa iránt szent félelemmel töltse el”.⁷⁷

Az Újszövetségben sehol sincs olyan szöveg, mely kifejezetten és egyértelműen tiltaná a halálbüntetés kiszabását,⁷⁸ és olyan sincs, amely kifejezetten felhatalmazna rá.⁷⁹ Maga Krisztus sem fogalmazott meg pozitív és kifejezett parancsot, mely eleve tiltaná a halálbüntetést. Amikor azt mondta, hogy: „»Ne ölj, aki pedig ö, méltó az ítéletre«, tiltja általában az emberölést, de ebből azt, hogy az államhatalomnak halállal büntetni nem szabad, kimagyarázni nem lehet, mert hiszen éppen amikor azt mondja, hogy méltó az ítéletre, ezzel az államhatalom ama jogára utal, mely szerint a gyilkost halállal büntetheti. [...] Aki egyik orcádat megüti, fordítsd neki a másikat is és aki felsőruhádát elveszi, a köntöst se tagadd meg tőle. Eszerint nem kell a bántalomnak ellenállni, sőt többet kell tenni és tűrni, mint amit velünk tesznek vagy amit tőlünk igazságtalanul követelnek. Azonban az ellenállás feltétlenül hangzó tilalma csak az áldozatkész szelídség, békesség és szeretet erőteljes jellemzésére szolgálnak és bizonyos auxesissel (túlzással) vannak mondva, de nem kell azokat feltétlenül és szó szerint érteni vagy megtartani. A kifejezett gondolat az, hogy inkább tűrni kell és jogainkból engedni, mint civódni vagy harcolni, az igazságtalanságot inkább szenvedni kell, mint tenni. Az evangélium szellemében szeretettel és nagylelkűséggel kell a mások gonoszságát legyőzni, de ennek más kötelességek vagy éppen hivatalos méltóságunk sérelme nélkül szeretetből, de éppen nem gyávaságból kell történnie.”⁸⁰

⁷⁴ Az egyes korokat meghatározó vezéreszmék társadalmi megvalósulása, megvalósítása sohasem történt, és valószínűleg soha nem is fog teljesen kénszermentesen történni: „Példa lehet tan és gyakorlat eltérésére általában az eszmék történeti megvalósulása, mely semmiféle eszme esetében sem lehetséges bizonyos keménység és kegyetlenség, valamint a tényeken művelt erőszakosság nélkül, még akkor sem, ha valamely eszme épp a keménységet, az élet virágait összetörő és a valóságos helyzetet tekintetbe nem vevő erőszakot ítélné el legfőképpen.” Vö. NOSZLOPI i. m. 100.

⁷⁵ Vö. G. M. MANSER: *Angewandtes Naturrecht*. (Thomistische Studien III), Freiburg in der Schweiz, 1947, 22–25.

⁷⁶ A. Kaufmann nyomán meg is jegyzi H. Weber, hogy ez egy ősrégi intézmény. Vö. H. WEBER: *Speciális erkölcteorológia*. (Szent István Kézikönyvek 4) Budapest, 2001, 187.

⁷⁷ Vö. ÉDER i. m. 65.

⁷⁸ Vö. B. HÁRING: *Das Gesetz Christi III*. München–Freiburg, 1966, 149.

⁷⁹ Vö. GOFFI–PIANA i. m. 293.

⁸⁰ Vö. ÉDER i. m. 67.

Krisztus ellenben mérsékelte a szemet szemért elvet (ius talionis), vagyis azt az elvet, hogy a sérelemnek és a büntetésnek teljesen egyenlőnek kell lennie – bár többször utal példabeszédekben arra, hogy a sértővel szemben joggal támad fel a sértett haragja, s követi a súlyos büntetés, ha a sértett nagy hatalmú ember.

Az Újszövetségben még Pál apostol tesz említést arról, hogy a világi hatóság nem véletlenül hordja a kardot. Vagyis elismerte akár a halálbüntetés jogát is, hiszen abban az időben hatályban volt. Ezért vitatkozunk Helmut Weberrel és G. B. Guzzettivel, akik azt állítják, hogy ez nem következik a szövegből, pontosabban az Írás szelleme mást mutat.⁸¹ Valóban, a szó szerinti értelmezésből nem, ám a társadalmi kontextusból egyértelmű az ellentétes következtetés, de legalábbis a szöveg önmagában nem zárja ki a halálbüntetés lehetőségét.⁸²

A katolikus egyház a fenti elvek szerint mindig azt hangoztatta, hogy nem szomjazik a vérre, és általában nemkívánatosnak tekintette a halálbüntetést, de elvileg nem tagadta sem erkölcsi, sem jogi megengedtségét,⁸³ s olykor mégis szükségesnek tartotta épp az ártatlan élet és a közjó érdekében. Ezt a tényt úgy értékeljük, mint erkölcstudósaink állandó véleményét, aminek maradandó normatív értéke van.

A XVIII. századig békésen elfogadott volt a halálbüntetés megengedtségének és kívánatosságának doktrínája. Cesare Beccaria állt elő azzal a reform-eszmével, hogy háború és mozgósítás esetét kivéve szüntessék meg a halálbüntetést,⁸⁴ humanista és filantróp érveket vonultatva fel tézise igazolásaképp. A halálbüntetés eltörlése a felvilágosodás követelménye, mivel e felfogás szerint a büntetés célja csak a tettes megjavítása lehet. Azóta tulajdonképp úgy jellemezhetjük a vonatkozó törvényhozást, mint a halálbüntetés eltörlésének (abolícionizmus) diadalát. Ugyanakkor ez a történelmi kor mégis megszorította a gyilkosságok számát, s a felvilágosodottak e büntetést bőségesen alkalmazták. Sőt, az abolícionista is tettek kivételt, s nem vonatkoztatták tetteiket a háborús ügyekre, így a kivétel megengedtsége eleve lerombolta érveiket. Mert ha már egyetlen kivétel is van, az egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a kérdéses dolog nem önmagában véve rossz, vagyis megengedhetetlen.

3.2. *Érvek a halálbüntetés mellett és ellen*

A halálbüntetésre vonatkozó érvek, pro és kontra egyaránt vonatkoznak úgy 1) az elvi megengedtségére, vagyis arra, hogy a halálbüntetés önmagában jogos-e (jogi és bölcséleti kérdés); 2) bevezetésének, vagy eltörlésének kívánatosságára (politikai kérdés); 3) érvényben tartására, de a tényleges ítélettől való tartózkodás kérdésére; és végül 4) arra, hogy végérvényesen a múlté-e ez a legsúlyosabb büntetésfajta.

Csoportosításuk nagy vonalakban három nagy gyűjtőérv köré rendezhető: 1) történelmi érv – a népek állandóan alkalmazták; 2) szociológiai érv; és 3) a teoretikus érvek.

⁸¹ Vö. WEBER i. m. 199–200.; és GUZZETTI i. m. 142.

⁸² Vö. TAMANTI i. m. 103.

⁸³ Vö. BODA L.: *Természetjog, erkölcs, humánium. A jogbölcselet etikai látóhatára*. Budapest, 2001, 277.

⁸⁴ Vö. GUZZETTI i. m. 129.

3.2.1. ÉRVEK A HALÁLBÜNTETÉS MELLETT

Ma a szakemberek számos érvet hozták a halálbüntetés létjogosultsága mellett.⁸⁵

1) *A vezeklés (paenitentia) szempontja.* A bűnöző olyan súlyosan megsértette embertársát és a társadalom békéjét, hogy ez a sérelem csak úgy tűnhet el, a tettes csak úgy szolgálthat elégtételt, ha elszenvedí a halált. Ez a szempont feltételezi azt, hogy a gonosztevőnek is van lelkiismerete és belátja tettének súlyosságát, s ezért, mintegy vezeklésül elfogadja a halált is. Ha nem lenne így, a halálbüntetés kiszabása mindenestre arra kényszerítené, hogy magába szálljon. Ennek pedig két eredménye lehet, vagy a megbánás és a bocsánatkérés a kiszabott büntetés elfogadásával, vagy a gonoszságban való megátalkodás, ami jelezheti azt, hogy erkölcsileg bizonyos a tettes nevelhetetlensége, azaz teljességgel méltatlanná vált arra, hogy a társadalomban részt vehessen. De ez a szempont már átvisz a megtorlás és a társadalom és az ártatlanok védelmének az érvéhez, amiről alább fogunk szólni. Ez az érv mindenestre jelzi, hogy felelni kell a tetteinkért, nemcsak Isten, önmagunk, hanem a társadalom előtt is.

2) *A megtorlás (repressio) szempontja.* A bűncselekmény elkövetésével a tettes megsérti mind az isteni, mind az erkölcsi, mind pedig a társadalmi igazságosságot jelző jogrendet, jelét adva annak, hogy nem akar beilleszkedni ebbe a kozmikus rendbe. Ez elfogadhatatlan, mivel a jogtalanság nyílt támadás az igazságosság rendje, a közjó és közérkölcsök ellen. Ezért a rend helyreállításának módja a megtorlás az igazságosság nevében, mivel a bűn büntetést érdemel. A jogtalanságot természetesen nem lehet sohasem teljesen kiegyenlíteni, mivel a bűncselekményt nem lehet meg-nem-törtétté tenni, de a belőle keletkezett sértést a kellő elégtétellel viszont lehet orvosolni. Ez az érv jelzi, hogy még ha nem is vállaljuk a felelősséget a bűncselekményeinkért, a társadalom a közjó és a közérkölcsök nevében nem tűri tétlenül az ilyen magatartást, tehát kellően és joggal reagál.

3) *Az élethez való jog végleges eljátszásának szempontja.* A gonosztevő maga zárta ki magát tetteivel az élők közösségéből, s ezt hajtják végre a kivégzéssel. Ez az érv feltételezi, hogy az emberi méltóság nem pusztán a fizikai létünkre vonatkozó kategória, hanem sokkal inkább erkölcsi állapotunkat fejezi ki, amit végérvényesen el lehet veszíteni, s ennek mintegy a következménye az életnek, mint további értékmegvalósító lehetőségnek az elvétele. Ha az emberi élet valóban véges a földön, akkor ez a lehető legsúlyosabb büntetés, mivel eleve feltételezi azt, hogy az ilyen halállal minden javulás lehetősége megszűnik. Ugyanakkor nem tagadható, hogy a javulás jele nemcsak tényleges tettekben, hanem komoly szándékban is fennállhat, ami pedig visszavisz az előző érv szempontjához. Ez az érv azt jelzi, hogy az emberi élet nem abszolút érték, hanem alapérték, s azok, akik nem állnak be az abszolút értékek szolgálatába, akik tudva és akarva a bűnök szolgálatába állnak, elveszíthetik az élethez való jogukat.

4) *Az elrettentés, vagy helyesebben a megelőzés (praeventio) szempontja.* Ha a törvény adott bűncselekmény elkövetőjét halálbüntetéssel fenyegeti, akkor ez a fenyegetés visszatartó erőként jelentkezik a potenciális elkövető számára (praeventio specialis), illetve a végrehajtott büntetés másokat tart vissza, mivel a törvény által kilátásba he-

⁸⁵ Vö. TAMANTI i. m. 63–83.; WEBER i. m. 195–198.

lyezett fenyegetést az illetékes hatóság beváltotta (*praeventio generalis*). A haláltól mindenki fél; aki nem így tesz, vagy nem normális, vagy színész. Önmagában a legnagyobb visszatartó erő lakik ebben a fenyegetésben, főleg ha az ismeret is társul hozzá, hogy ki is fogják azt szabni. Ha pedig a mai viszonyokat vesszük tekintetbe, elismerjük, hogy nem nagy a visszatartó ereje, mivel a halálbüntetést csak minősített gyilkosságok esetében szokták kiszabni a mai büntető törvénykönyvek. A társadalom nagy része nem ilyen elvetemült. A bűnözés és a közbiztonság azonban egyre romlik. Ebből a tényből természetesen nem azt a következtetést kell levonni, hogy csak a halálbüntetés visszavezetésével oldható meg ez a probléma, hiszen a büntetésnek más hatékony fajtái is vannak, tehát azokat kellene sokkal szigorúbban venni. Gondolunk itt a súlyos gazdasági bűncselekményekre, melyekre vagyoneleklezés, a gazdasági és a közéletből való örökös kizárás, biztos, gyors és hatékony büntetés lenne a bűnözés ellen; vagy becsületvesztés oly módon, hogy a korábban nagy megbecsültségű ember nyilvánosan és tartósan fizikai munkára, közmunkára lenne kötelezve úgy, hogy korábbi szakmáját, hivatását sohasem gyakorolhatná. Esetleg utódaira is hárulna ebből a korlátozásból.⁸⁶ Ez az érv jelzi, hogy tettünkkel rossz példát adva a társadalom többi tagjának bűnre csábítjuk őket, ami a társadalom békés rendjének aláásását jelenti. Ezt a hatalom nem tűrheti, tehát a büntetés kilátásba helyezésével és jogos kiszabásával igyekszik a többi polgárt az ilyen tettek elkövetésétől távol tartani.

5) *A társadalom önvédelmének szempontja.*⁸⁷ Amint szabad kinek-kinek a saját életét védenie a jogtalan támadóval szemben, és a kellő mérsékletet megtartva, végső esetben önvédelemből annak életét kioltani, úgy a társadalom is analóg módon védeni kényszerül önmagát, vagyis az ártatlanok életét akarja kímélni. Ma a szerzők ennek az érvek tulajdonítják a legnagyobb súlyt. Ezt az érvet egyébként az abolicionisták vezére, Cesare Beccaria is elfogadta. Ez az érv jelzi azt, hogy nem minden emberélet-érvétel gyilkosság, azaz eleve jog- és emberellenes. Amint nem minden valótlanság-állítás hazugság, hasonlóan nem minden emberélet-érvétel gyilkosság, vagyis mentes a (súlyos) bűntől. A társadalom hatalmi szervének elsődrendű feladata a közjó, az igazságos viszonyok kiépítése és fenntartása, és aki ezt súlyosan, emberi szempontból beszámítható és irreverzibilis módon, habituálisan meg kívánja szegni, annak nincs helye a társadalomban. Ennek megítélésére felhatalmazott az erre létesült hatalmi szerv.

6) *A történelemből vett érv*, mint az emberiség egyetemes tapasztalata, melyet fenntebb már röviden ismertettünk. Itt csak ismételten emlékeztetünk arra, hogy ilyen fontos dologban talán nem téved a józan ész. Természetesen, ha úgy gondoljuk, hogy az

⁸⁶ Ez a büntetés mód ellentmondani látszik a személyes felelősség elvének, ám emlékeztet arra, hogy cselekedeteinknek súlyos következményei lehetnek a közösségre nézve; nevezetesen, minősített a felelősségünk az utódaink becsületére vonatkozóan is. Aki tudja, hogy tettének negatív következményeit az utódok is nyögik majd, jobban megfontolja, hogy rosszat akar-e nekik is. Ebben a büntetésben kifejeződik tehát az elrettentés vagy visszatartás a bűncselekmény elkövetésétől, illetve az a vonás, hogy tettünkkel nemcsak a sértettnek okozunk kárt, hanem közvetlen környezetünknek és az egész társadalomnak is. A felelősségérzetre is nevel tehát ez a büntetés típus.

⁸⁷ Magának Aquinói Szent Tamásnak is ez a legfőbb érve, vagyis elsősorban a közrend és közbiztonság fenntartásának szükségessége miatt létjogosult a halálbüntetés. Vö. X. BASLER: Thomas von Aquin und die Begründung der Todesstrafe. In *Divus Thomas. Jahrbuch für Philosophie und spekulative Theologie*, III. Series 8 (1931) 69–90., 172–202.

erkölcsi-jogi kérdésekben is megkérdőjelezhetetlen szükségszerűséggel tör előre a haladás, tehát hogy a legújabb korban valóban új és végleges korszak köszöntött az emberiségre, akkor ennek fényében a történelmi érv ereje is relativizálódik.

Áttekintve a halálbüntetés jogossága, valamint megengedettsége melletti érveket, látjuk, hogy több-kevesebb bizonyító erővel rendelkeznek, s próbálják lefedni a büntetések összes céljának megvalósulását: visszaretent, javít, igazságosságot helyreállít, büntet. Legerősebb köztük a társadalom rendjének és az ártatlanok védelmének érve.⁸⁸ Mindenképp elégségeseknek ítéljük a fenti érveket együttesen, egymást erősítve arra, hogy kellően indokolják a halálbüntetés megengedtségét. Megengedtségről van szó, nem pedig kötelezettségről. Ez azt is jelenti, hogy a legitim hatalom mérlegelésétől függ bevezetése vagy törlése. Ennyi a jogbölcselet és a jogtudomány szerepe ebben a kérdésben, mivel a tényleges bevezetésről és bírói joggyakorlatról mindig a hatalmon levő politikai és gazdasági erők szoktak dönteni. Másfajta, éspedig politikai megfontolást kíván a halálbüntetés tényleges bevezetése, vagyis adott társadalmi-történelmi kontextusban való érvényesítése vagy kiiktatása.

3.2.2. ÉRVEK A HALÁLBÜNTETÉS ELLEN

A szerzők ahalálbüntetés ellen is sok érvet sorakoztatnak fel.⁸⁹

1) *Egy másik ember életével senki sem rendelkezhet.* Alapelvként el kell ezt fogadnunk, de kivételt meg kell engednünk, mivel akkor kiszolgáltatjuk az ártatlanok életét a bűnözők önkényének és brutalitásának. Úgy kell tehát átfogalmaznunk ezt az érvet, hogy ártatlan életet kioltani nem szabad.⁹⁰ A fenti tétel felveti a saját életünkkel való rendelkezés kérdését is. Az a helyes konklúzió, ha kiegészítjük azzal, hogy a saját életünkkel sem rendelkezhetünk úgy, hogy azt bűn és büntetés nélkül eldobhatnánk magunktól. Ebben az első érvben az élet védelmének elve fogalmazódik meg, mely hatékony védelmet kíván. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy a „legnagyobb jó nem az élet, de a legnagyobb rossz a bűn. De az anyagi rend javai között az élet az első, mely a többinek alapja és föltétele. Ezért a bűn után a halál a legnagyobb rossz, melytől az ember legjobban fél.”⁹¹ Az emberi élet nem minden megszorítás nélkül nevezhető öncélnak, mert jóllehet az ember „nem tiszta eszköz az emberi társadalomra nézve, mindazonáltal annak tagja, s ideiglenes magánjawa a társadalom közjávána alá van vetve. Ha tehát saját hibájából a közjó az ő létezésével többé már össze nem férhet, úgy a társadalomnak joga van magát tőle megszabadítani. [...] Az emberi méltóság mindaddig sérthetetlen és érinthetetlen, míg az egyed maga őrzi azt meg magában. De ha saját erkölcsi méltóságát semmire sem becsülve a vak szenvedélyeket uralomra juttatja, ha a jogi rendet lábbal tapodja s a polgártársak békéjét és biztonságát veszélyezteti, a társadalomnak joga van a gonosztevőt erőszakkal hajtani a jogrend alá és őt szükség ese-

⁸⁸ Vö. GUZZETTI i. m. 143.

⁸⁹ Vö. TAMANTI i. m. 22–63. és WEBER i. m. 198–199.

⁹⁰ Amint ezt a Tízparancs ötödik parancsának katolikus értelmezése mutatja. Az ártatlan élet elvételének tilalmát jelenti ugyanis. Helyesebb lett volna úgy fordítani a ‘ne ölj’ helyett, hogy ‘ne gyilkolj’ (azaz kéjből, bosszúból, haszonszerzésből ne vedd el embertársad életét).

⁹¹ Vö. CATHREIN i. m. 631.

tén mint közveszélyes tagot kebeléből kizárni.⁹² A súlyos bűncselekményt beszámítható módon elkövető tulajdonképp tettével bizonyította azt, hogy nem akar élni a társadalomban, oda végérvényesen nem kíván beilleszkedni.

2) *A halálbüntetés már nem hagy időt a bűnösnek a javulásra és a megtérésre (hatástalan a gyógyító funkció).* Ha a halálbüntetés valóban az ember teljes fizikai és erkölcsi megsemmisülése, e becstelen halál a vigasztalanságot és remény nélküliséget, a legnagyobb szörnyűséget jelenti, ezért is a legsúlyosabb büntetés, bűnhődés. Ez a büntetés valóban elveszi a jövőt illetően ezeket a lehetőségeket (javulás), ám ebből nem következik, hogy ne eredményezhetné a javulás és megtérés komoly szándékát.⁹³ A börtöntapasztalatok arról számolnak be, hogy „a küszöbön álló halál inkább késztet bánatra és megtérésre, mint az életfogytig tartó fogságra való kilátás. Az utóbbinál a szakértők tájékoztatása szerint sok esetben halálos eltompulás következik be, éppen nem kiengesztelődés Istennel és a sorssal.”⁹⁴ További szempont, hogy a bűnöző nem bűnözőként kezdte, hanem előbb inkább a rossz szokás és rossz környezet, majd a tudatos bűnöző életmód az, ami miatt szakított az erényes élettel. Tehát lett volna módja arra, hogy megjavuljon. Korábbi magatartása méltán mondatja ki a társadalommal, hogy immár végérvényesen úgy tekinti, mint aki javíthatatlan.⁹⁵ A bűnös a halálbüntetés elszenvedésével mintegy „lerója tartozását, kiegyenlíti az ‘igazságban’, ‘jogrendszerben’ keletkezett sérelmet és mind ő, mind pedig hozzátartozói büntelenül, társadalmi megbecsülésük és emberi méltóságuk teljességével rendelkeznek ismét.”⁹⁶

3) *Érv a halálbüntetés ellen, hogy a bíróság ártatlanul el ne ítéljen, mivel annak végrehajtása után a tévedés nem orvosolható.* Nincs lehetőség a jóvátételre. Ám az ártatlanul elviselt halálbüntetés hősiesség érdemszerzés Isten szemében. Ennek az érvek a súlyát nagyban gyengíti az a körülmény, hogy ma a bíróságok bizonyítási mechanizmusai, a bizonyítékok feltárásának technikai feltételei olyannyira fejlettek, hogy gyakorlatilag kizárt az ártatlan ember elítélése (az ún. koncepciók perek célja nem a minden kétséget kizáró bizonyítás, hanem a politikai ellenfél minden áron való megsemmisítése), tehát a tettes bűnössége erkölcsi bizonyossággal megállapítható. Az igazságos ítélet meghozása feltételezi továbbá a bírák pártatlanságát és megvesztegethetetlenségét is.⁹⁷ Egyébként minden más ártatlanul elítélt esetében helyrehozhatatlan károk keletkeznek,⁹⁸ főleg életfogytig szóló büntetések esetében. Ma mégsem kérdőjelezi meg senki sem az életfogytig tartó büntetés jogosságát, illetve nem követelik a börtönbüntetések eltörlését sem. Itt az ‘abusus non tollit usum’ elvét kell tehát alkalmazni.

⁹² Vö. CATHREIN i. m. 634–635.

⁹³ Vö. ÉDER i. m. 85.

⁹⁴ Vö. WEBER i. m. 199.

⁹⁵ Ez az állapot lehetséges, mivel megátalkodhat, azaz visszavonhatatlan döntést hozhat a bűnöző a bűnöző életmód mellett. További szempont, hogy az ember valójában csak nagykorúságáig nevelhető a szó szoros értelmében. Vö. FINÁCZY E.: A nevelés fogalmának elemzése. In FINÁCZY E.: *Világnézet és nevelés. Tanulmányok.* (Filozófiai Könyvtár 8., Szerkeszti: Kornis Gyula) Budapest, 1925, 21. Utána inkább csak külső magatartásának megváltoztatására képes a szankció, a büntetés fenyegetésének hatása alatt.

⁹⁶ Vö. BUSCH i. m. 228.

⁹⁷ Vö. CATHREIN i. m. 616.

⁹⁸ Vö. ÉDER i. m. 86.

4) *A halálbüntetés túl kegyetlen módja a büntetésnek.* Ma már nincsenek érvényben azok a kegyetlen kivégzési módok, amelyek a történelem során érvényben voltak.⁹⁹ Tehát egy kegyetlen gyilkos életének kioltása az ítélet végrehajtása során gyorsan és tartósabb szenvedés nélkül történik (golyó általi halál, akasztás, villamosszék, mérgeinjekció). További szempont, hogy ezek a büntetésvégrehajtások ma már nem a nyilvánosság előtt zajlanak, hanem ún. intramurán körülmények között, tehát nem kavarják fel úgy érzelmileg az embereket, mint egykor a nyilvános kivégzések.¹⁰⁰ Végül emlékeztetnünk kell arra is, hogy mi módon kell fogadni egy halálra ítélt kivégzésének hírére. A kivégzésben az igazságosság egy tényét, a megsértett jogrend komoly és ünnepélyes tiltakozását kell látnunk, abban a reményben, hogy az elítélt bűnét megbánva, sorsába belenyugodva fogadja a halált. Az ártatlanok élete ugyanis értékesebb, mint a gonoszok élete.¹⁰¹ Sőt, paradox módon az igazi élet védelmét jelenti, mivel nem maradhat büntetlen az emberi élet elleni bűncselekmény!¹⁰²

5) *A halálbüntetés ellentétben van a megtorlási elmélettel,* mivel a megtorlási elmélet szerint a halálbüntetés, függetlenül hasznosságától, mindenképp szükséges, léteznek ugyanis olyan súlyos bűncselekmények, melyek olyan súlyosan sértik az igazságosság rendjét, hogy csak a halálbüntetés elszenvedésével lehet azt visszaállítani. Ez a felfogás kevésbé veszi figyelembe az elkövető vétkességét, személyes felelősségét, családi és társadalmi körülményeit. Az ember nem születik ugyan bűnözőnek, de a modern társadalmakban sok olyan tényező van, ami efelé terel sok polgárt. Gondolhatunk a szegénységre, az iskolázatlanságra, a zűrzavaros családi körülményekre, tartós munkanélküliségre, szervezett alvilágra. A halálbüntetés alkalmazása ilyen körülmények között úgy tűnhet, mint bűnbak keresése és találása a társadalmi problémákra, a közvélemény megnyugtatására.¹⁰³

6) *A halálbüntetésnek nincs kellő elrettentő ereje.* A halálbüntetésnek az általános prevenció tekintetében nincs átütő ereje. Ez tévedés, mivel minden büntetésnek eleve megvan az emberi tudatot befolyásoló hatása, konkrétan a bűnözéstől visszatartó hatása.¹⁰⁴ Minden egészséges ember védi az életét és az életéhez szükséges javait.

7) *A halálbüntetésnek nincs jóvátevő hatása,* mivel a tettes kivégzése után már semmit sem tehet jóvá. Korábban említettük, hogy a régi helyzetet már nem lehet teljesen helyrehozni,¹⁰⁵ ám a büntetés elfogadása, tehát a tett súlyosságának az átérzése,

⁹⁹ Rövid ízelítőül: bárdal való lefejezés, kerékbe törés, karóba húzás, megkövezés, élve eltemetés, keresztre feszítés, zsákba varrás és vízbe dobás, megégetés, szétdarabolás, szétfűrészelés, felkoncolás. Vö. ZLINSZKY J.: *Római büntetőjog.* Budapest, 1991, 78–80. és vö. ÉDER i. m. 79–80.

¹⁰⁰ Itt ugyanakkor megjegyzendő, hogy a tömegtájékoztatási eszközök ma rendkívül sok olyan információval szolgálnak, melyek foglyok kínzásáról, véres tömegoszlatásokról, terrorcselekményekről, kivégzésekről adnak hírt. Ezzel bizonyos értelemben hatályon kívül helyezik azt a szabályt, mely szerint ne a nagy nyilvánosság előtt történjenek az ilyen cselekmények, épp azért, hogy ne növeljék a vérszomjat.

¹⁰¹ Vö. CATHREIN i. m. 638. Jó példa erre a bűnbánó lator, akinek Krisztus azt ígérte, hogy még aznap vele lesz a Paradicsomban.

¹⁰² Vö. TAMANTI i. m. 391.

¹⁰³ Vö. TAMANTI i. m. 22–25.

¹⁰⁴ Vö. FÖLDVÁRI i. m. 243.

¹⁰⁵ A meggyilkolt ártatlan életet sem lehet visszahozni, azaz nem lehet jóvátenni, legalábbis abban az értelemben, hogy nem lehet az elvesztett életet visszaadni.

a büntetés vezeklésként való elfogadása jóvátevő hatású. Visszaállítja a bűncselekményt elkövető méltóságát. Ehhez a felfogáshoz természetesen nem elég arra gondolni, hogy a büntetés a jog fórumán csak annyi, mint külsőleg elviselni a kiszabott büntetést. Látni kell a büntetésben az erkölcsi és a vallási rend szankcióját is. A szerzők ezt ma vallási indíttatású motivációnak minősítik, sejtetve ezzel azt, hogy az etikumnak és a vallásnak e területen semmi keresnivalója. Ez azonban bizonyítást kívánó álláspont. Dolgozatunk elején azt körvonalaztuk, hogy e súlyos kérdés megválaszolása óhatatlanul filozófiai probléma, tehát optio philosophica fundamentalis előzi meg. Azt is kijelentettük, hogy a katolikus felfogást fejtjük ki. Ha más felfogások legitim módon sorolják fel érveiket, a katolikus bölcselők ezt miért ne tehetnék, ha egyszer alapjog a gondolat és vélemény felelősségteljes közlésének lehetősége.

8) *A halálbüntetés nem feltétlenül szükséges a társadalom önvédelméhez, hiszen más hatékony módok is léteznek.* Ez lenne a speciális prevenció, amivel a bűnözőket el lehet biztonságosan különíteni. Ez jelentős érv a halálbüntetéssel szemben, ám ezt az erőt jelentősen gyengítheti az a körülmény, ha a bűnözés olyan fokúvá válik (mivel nincs komplex megelőzés és nem arányosan súlyosak a büntetések, vagy túlságosan részrehajló az igazságszolgáltatás), hogy a társadalom nagyobb része szabadságvesztését kell, hogy töltsze, és sürgősen megoldást kell találni erre a problémára, aminek óhatatlanul megfontolandó tényezője a jövőben is a halálbüntetés (és több tényállásra való kiterjesztése).

9) *A halálbüntetés szükségességét cáfolja a történelmi gyakorlat tendenciája,* mely szerint egyre kevesebb bűncselekmény lett halálbüntetéssel büntetve, humánusabbá lettek a kivégzési módok. Itt a kérdés az, hogy az utóbbi három-négy évszázad tendenciája kiterjeszhető-e minden jövőbeli korra? Úgy tűnik, hogy nem, mivel ambivalens az eredmény. Egyrészt humanizáltabbak a büntetések, másrészt szaporodik a bűncselekmények száma.

10) *A halálbüntetés az állami hatóság által elkövetett abúzus.* A politikai elrettenés eszköze, illetve a hatalom mindenároni megszerzésének, megtartásának fegyvere. Mivel a hatalommal való visszaélésről van szó, nem bizonyítja a büntetés illegitimitását (abusus non tollit usum).

11) *Egyéb elvi (vallási, etikai és jogi) érvek*

- a) Teológiai-vallási érv. Egyedül Isten az élet és halál ura, tehát ember nem veheti el embertársa életét. Az ember mégis elveszi a másikét, vagy odaadja a sajátját. Úgy tűnik, hogy ez a jelenség végig fogja kísérni az emberiség életét. Itt találjuk meg a már említett önvédelem, vértanúság, hősi halál motívumait is. Átadhat Isten valamit ebből a hatalmából az embernek is, épp azért, hogy hatékony legyen a védelem, hogy az ép erkölcsi és jogi rendet szent félelemmel tartsák meg a polgárok.
- b) Etikai érv. A halálbüntetés szembenáll az emberi méltósággal, vagyis az ötödik parancsolat elleni tett. Már megválaszoltuk a korábbiakban ezt az érvet. Csak utalunk arra, hogy az emberi méltóság oly mértékben elveszíthető, hogy valakit méltónak ítéljenek a halálra. A 'ne ölj' parancsa az ártatlan élet védelmét jelenti.
- c) Jogi érv, mely szerint a halálbüntetés az ember élethez való jogának megsértése. Az élethez valóban jogunk van, de csak az erkölcsileg értékes élet a kötelességünk. A társadalomnak is védenie kell magát, s itt két alapvető jog ütközik. Erősebbé az értékes élethez való jog válik, szemben a pusztá élethez való joggal.

12) *Nem individualizálható a halálbüntetés*, vagyis a bűnösség árnyalatait nem értékelheti, hacsak nem lesz mód a kivégzés módjának különféle meghatározására.

13) *Nem személyes, mivel az ártatlan hozzátartozókra is hatással van.*¹⁰⁶ A bűncselekmény beszámíthatósága személyes felelősséget kíván, de a társadalom tagjai és maga a hatalom is óhatatlanul közreműködnek a bűnöző életmód kialakulásában, tehát osztozniuk kell a felelősségen, főleg a közvetlen környezetnek, hiszen a szülők és a rokonok a fő felelősei a nevelésnek.

Ezek az érvek nem elég erősek ahhoz, hogy valóban eleve megkérdőjelezhessék a halálbüntetés megengedettségét, illetve hogy bizonyítsák eleve megengedhetlenségét, jogtalanságát. Inkább hasznosságát és kívánatosságát kérdőjelezzik meg, és azt is akkor, ha azt a társadalom erkölcsi állapota kívánatossá teszi.

3.2.3. A HALÁLBÜNTETÉS JÖVŐJE

Ma egyre több helyen törlik el a halálbüntetést, bár erősödnek a hangok visszavezetése mellett is. De abból a tényből, hogy „minél rendezettebb a közigazgatás, minél jobban szelidülnek az erkölcsök és nézetek” nem szabad arra következtetni, hogy már leáldozott a halálbüntetés jogosultsága, mert a büntető eljárások általános enyhülése nem jelent eleve igazi erkölcsi javulást. Ez „túlhajtott érzelgősségen vagy a gonosztevő iránt táplált hamis könyörületességen is alapulhat. Hányan vannak manapság, kik búslakodnak elfogott gonosztevők és állatok sorsán, s ártatlan szegények szüksége és nyomora nem indítja meg könyörületre szívüket.”¹⁰⁷

Mivel mindig „sokan lesznek, kiket csak a legszigorúbb büntetéstől való félelem tart vissza súlyos bűntényektől, s épp annyian lesznek, kiket csak a halál fog teljesen megakadályozni abban, hogy új bűntényeket elkövessenek,”¹⁰⁸ ezért a történelem végéig fennmarad annak lehetősége és időnként a szüksége, hogy az illetékes hatalom éljen a halálbüntetés bevezetésére vonatkozó jogával. Nem gondoljuk, hogy egyértelműen kiküszöbölhető lesz alkalmazása nemcsak a közeli, hanem a távolabbi jövőben is, bármennyire is kívánatos ez, főleg a katolikus egyház részéről.¹⁰⁹ Valószínűleg lesznek korok, mikor a hatalom az örök eszményeket tűzi ki a társadalmi élet céljául, akkor el lehet tekinteni e büntetésmentől, s lesznek korok, mikor az alvilág ismét elsza-
badul, s nem lesz más mód az anarchia megfékezésére, mint a halálbüntetés bevezetése

¹⁰⁶ Vö. ANGYAL i. m. 164.

¹⁰⁷ Vö. CATHREIN i. m. 638.

¹⁰⁸ Vö. CATHREIN i. m. 637. A kriminalitás végig fogja kísérni az emberiség életét, tehát egy olyan történelmi konstans, amivel minden kornak és nemzedéknek komolyan számolnia kell. Vö. HACKER i. m. 34.

¹⁰⁹ Nem értünk egyet Roberto Tamanti felfogásával sem, aki elképzelhetőnek tart egy olyan végleges tanítóhivatali állásfoglalást, mely elvben zárja ki a halálbüntetést. Éspedig azért nem, mert a jó és a rossz drámai harca folyni fog a világ végéig. Ha az egyház sem tudott a történelem során e téren (a bűn elleni harcban) még tagjai között sem meggyőző eredményt elérni, ahol pedig az eszmények eléréséhez megvannak a természetes és természetfeletti eszközök, akkor vajon az állam vagy valamely más földi hatalom hogyan lenne erre képes? Röviden: utópiának tartjuk a halálbüntetés végleges kiküszöbölését, azzal együtt, hogy a lehető leginkább kívánatosnak tartjuk elhagyását. Ám a társadalom hatékony védelméhez a halálbüntetés mellőzése nem minden korban elégséges, s így lesz ez valószínűleg a jövőben is. Vö. TAMANTI i. m. 377–393.

és a halállal büntetendő tényállások kiszélesítése.¹¹⁰ Fejlődés szoros értelemben csak a természettudományban és a technikában van, az erkölcsi és a társadalmi élet színvonalában azonban súlyos ingadozások kísérik az emberi történelmet.

A mai katolikus felfogás nemkívánatosnak minősíti, és pedig méltán, a halálbüntetést. Sőt, vannak katolikus teológusok, akik tagadják e büntetésfajta elvi megengedhetőségét,¹¹¹ és más hatékony büntetési rendszerek bevezetését javasolják,¹¹² mindazonáltal a tanítóhivatali útmutatásokat nem vehetjük úgy, mintha a katolikus egyház elvitatná ma vagy a jövőben a halálbüntetés erkölcsi és jogi megengedhetőségét, és kétségbe vonná az államnak illetően természetes jogát,¹¹³ illetve bizonyos körülmények között kötelességét.¹¹⁴

A mindenkori államnak (vagy ha az állam a jövőben nem lesz képes ellátni ezt a feladatát, akkor keletkeznie kell egy olyan hatalmi erőnek) egyrészt olyan igazságos társadalmi viszonyokat kell teremtenie (legalább helyileg), melyben a bűnözés gyengül, másrészt a bűncselekmények elkövetőit a szükséges és hasznos büntetéssel bünteti,¹¹⁵ hiszen a meg nem torolt bűncselekmény felbátorítja a bűnözőket, s demoralizálja az ártatlanokat.

4. Befejezés

Tetteinkért egyszerre, de nem egyenlő módon felelősek vagyunk Isten előtt (vallási szankció), a lelkiismeretünk és embertársaink előtt (etikai szankció), illetve a társadalom (állam) előtt (jogi szankció). A vallási szankció védi az isteni törvényeket, és azok megsértését maga az Isten bünteti. Az etikai szankció védi a közérkölcöket, s a társadalom rosszallása, elítélése jelenti a szankciót. A jogi szankció védi a társadalom jogrendjét, büntetve a bűncselekmény elkövetőjét. A katolikus bölcsélet büntetésfogalma harmonikus, mivel minden célt és alapot a helyére tesz, eleve a három normatív rendre és azok egymásra épülésére vezet vissza minden büntetést. Eklektikus felfogás ez a szó legpozitívabb értelmében, mivel egyrészt helyesen állapítja meg az egyes tényezők egymásra való teljes visszavezethetlenségét, másrészt rávilágít szerves összefüggésükre. A büntetéssel való fenyegetés biztosítja az általános prevenciót, míg a büntetés tényleges kiszabása biztosítja a megtorlást és a bűncselekmény elutasítását, végül a büntetés végrehajtása adja a speciális megelőzést, illetve a tettes erkölcsi méltóságának helyreállítását és a társadalomba való visszavezetését.¹¹⁶

¹¹⁰ Intő példa a történelem tanúsága, hogy "durva erkölcsű vagy bármi okból (pl. háború vagy forradalmak idején) kevésbé konszolidált viszonyok között élő társadalmakban mindenestre nem nélkülözhető e büntetés oly könnyen, mint magas kultúrájú s normálisan szocializálódott állami és társadalmi népnél." Vö. ANGYAL i. m. 163.

¹¹¹ Vö. GUZZETTI i. m. 133.

¹¹² Vö. AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. (Szent István Kézikönyvek 12) Budapest, 2007, 207.

¹¹³ Vö. P. PALAZZINI (cura): *Dictionarium morale et canonicum III*. Romae, 1962, 678.

¹¹⁴ Vö. K-H. PESCHKE: *Christliche Ethik. Spezielle Moraltheologie*. Trier, 1995, 653.

¹¹⁵ Vö. GUZZETTI i. m. 140.

¹¹⁶ Vö. CATTANEO i. m. 709.

A büntetés végeredményben „a nevelés, a magatartás- és tudatformálás eszköze. Semmiféle nevelés sem nélkülözheti meghatározott hátrányoknak a nevelésre szoruló személy beleegyezésétől függetlenül történő alkalmazását. A nevelés és a büntetés tehát egyáltalán nem egymást kizáró fogalmak. [...] A büntetés nevelés is, kényszerintézkedés is.”¹¹⁷ A társadalom felelősségre vonása az elkövetett tettért, vagy mulasztásért, azért, hogy a bűncselekményt elkövető megutálja a bűnt, azaz szeresse az igazságságot és gyűlölje a gonoszsgot.

A büntetés céljai tehát: „a megtörtént igazságtalanságot a lehetőség szerint bizonyosan meg kell semmisítenie és annak hatásaival szembe kell szállnia, vagy azokat ellensúlyoznia, a rossz példa hatalmát meg kell gátolnia és a megsértett meggyőződést a jog szentségéről vissza kell állítania.”¹¹⁸ Amennyiben az erkölcs és a vallás szankciói, illetve a nem büntetőjogi szankciók eredménytelenek, úgy a büntetésnek célja önmagában is, nemcsak a tettes megjavításában, vagy a társadalom védelmében van.¹¹⁹ Megvan tehát benne mind a példát statuáló (elrettető), mind a megtorló, mind a védelmező, mind a jóvátévő és a javító érték.¹²⁰ Ezeket a célokat kivétel nélkül realizálja, illetve realizálhatja a katolikus felfogás szerint a halálbüntetés.

A halálbüntetésre méltóvá válhat a gonosztevő, amikor is az arra illetékes hatóság teljességgel nevelhetetlennek, javíthatatlannak, antiszociálisnak és közveszélyesnek minősíti, tehát elveszíti az élethez való jogát. A hatóság ebben az esetben inkább csak deklarálja azt, hogy a bűnöző cselekedetével magát fosztotta meg az élethez való jogtól.¹²¹ A halálbüntetés nem veszi el teljesen az elítélttől a javulás, a megbánás lehetőségét.

Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy jogos-e, megengedett-e a halálbüntetés, akkor feltétlen igennel kell válaszolnunk. Ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy kívánatos-e a halálbüntetést az egyes államok jogrendjében lehetővé tenni, akkor nemmel válaszolunk, azzal a feltétellel, ha „valamely nép kultúrája és erkölcsi emelkedettsége ezt lehetővé teszi”.¹²² Ez felel meg ugyanis jobban a keresztény erkölcs szellemének.¹²³ Ha tehát a társadalom vezetése úgy ítéli meg a helyzetet, hogy e legsúlyosabb földi büntetést be kell vezetni, netán különféle bűncselekményekre ki kell terjeszteni a közjó, a társadalom stabilitása és békéje érdekében, akkor megengedett dolgot cselekszik. Ma egyébként úgy tűnik, hogy megvannak azok az eszközök a hatalom kezében, melyek segítségével mellőzhető e büntetésnem, ám ebből nem következethetünk arra, hogy végevényesen leáldozott a halálbüntetésnek, mint büntetésfajtának az ideje.¹²⁴ Ezért

¹¹⁷ Vö. FÖLDEVÁRI i. m. 244–245.

¹¹⁸ Vö. ÉDER i. m. 60.

¹¹⁹ Vö. BUSCH i. m. 228.

¹²⁰ Vö. L. ROSSI: Pena di morte. In L. ROSSI – A. VALSECCHI (diretto da): *Dizionario enciclopedico di teologia morale*. Roma, 1974, 751–753.

¹²¹ Vö. DIÓS I.: Halálbüntetés. In DIÓS I. (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IV*. Budapest, 1998, 520.

¹²² Vö. EVETOVICS i. m. 104.

¹²³ Ezt hangsúlyozza ma az egyházi tanítóhivatal, de nem tagadva a hagyományos tanítást. Vö. *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma* i. m. 207.

¹²⁴ Vö. J. MESSNER: *Das Naturrecht*. Innsbruck–Wien, 1950, 547.; B. HÄRING: *Frei in Christus. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens Band III*. Freiburg–Basel–Wien, 1989, 59–60.

a halálbüntetés eltörlése vagy bevezetése alapvetően „nem büntetőjogi, hanem politikai kérdés. A politikai döntéshozó pedig az ország kulturális színvonalának, etikai állapotának és bűnözési helyzetének vizsgálata alapján hozhatná meg döntését.”¹²⁵

A halálbüntetés bevezetésének, illetve eltörlésének egyfajta periodicitása figyelhető meg a történelem során, melynek amplitúdója mindmáig csillapodónak mutatkozik. Noszlopi László erre hívta fel a figyelmet Bodnár Zsigmond nyomán, aki szerint a történelemben hol az eszmények hozták mozgásba a társadalmat, ez volt az idealizmus uralma, máskor meg a tények, a realitások uralták a terepet. Mindegyiknek megvan a maga sajátossága. Az idealizmus uralma alatt az egyénfeletti tekintély (családfői, tanítói, gazdasági, bírói, katonai, kulturális, vallási és állami) értéke és befolyása növekszik, nyomában az erős kötelességérzettel. Amikor a realizmus eszméi jutnak uralomra, akkor általában a szabadságjogok tartják lázban az embereket és a hatóságokat is. A büntetőjog terén a realizmus úgy érezteti hatását, hogy deterministák leszünk, kedvezünk a vádlottnak, gyengítjük a beszámíthatóságot, hasznossági, társadalmi és gazdasági okból magyarázzuk a jogot. Erősödik a szórakoztatóipar, nyomában az érzéki szerelemmel. Főleg az anyagi javakra veti magát az emberiség, vagyis virágzik az ipar és a kereskedelem, sorra épülnek a paloták, mindent eláraszt a fény, a pompa, a kényelem. Bomlik a családi és a vallásos élet, uralkodik az egyéni féltelenség, amelynek örökös szórakozásra, játékra, a sport mindenféle fajára, utazásra, s leginkább zenére van szüksége, hogy az idegeit nyugtassa. Szaporodnak a váló- és egyéb perek, növekszik a bűnözés, az elkövetők közt sok a kiskorú. Ugyanígy emelkedik a pszichikai, pszichiátriai kezelésre szoruló és öngyilkosok száma is. Gyakoriak a zendülések, lázadások, gyakran véres forradalmak törnek ki, majd valamely társadalmi kataklizma után újra az idealizmus eszméi adják a menekvést, a megújulást, mert ez az uralom a lélek egészségét, nyugalmát és boldogságát jelenti.¹²⁶

A koreszme, vagyis a realizmus dominanciája rányomja a bélyegét a büntetőjogra is, sőt, épp ez a jogterület az, ami mint érzékeny szeizmográf jelzi e világnézeti felfogás uralmát. Ez konkretabban a büntetésekkel, és ennek megfelelően a halálbüntetéssel kapcsolatban azt jelenti, hogy ezen a területen évszázadok óta egyfajta humanizálódási, spiritualizálódási folyamat zajlik,¹²⁷ amit önmagában véve helyesnek tartunk, ám ezt egyre kevésbé követi az egyének és a tömegek vallási és erkölcsi állapotának javulása, mivel a bűn és a büntetés mivoltát és rendeltetését, társadalmi helyét ez a felfogás nem tudja igazán holisztikus módon látni és kezelni. Éspedig azért, mert elszakadt a bűn és büntetés vallási és erkölcsi gyökerétől, felfogásától, mint a büntetőjog szükségyszerű alapjától.

Ezért a végkövetkeztetésünk az, hogy a fokozódó és szervezett bűnözés, az egyre kiáltóbb s a történelem során ismétlődő társadalmi igazságtalanságok, gazdasági válságok, szélsőséges társadalmi megmozdulások hatékony orvoslására történő vizsgálódások és kísérletek újra és újra ráirányítják majd a józanul gondolkodók és a hatalmat

¹²⁵ Vö. FÖLDVÁRI i. m. 255.

¹²⁶ Vö. NOSZLOPI i. m. 194–195.

¹²⁷ Vö. ZÖLDY M.: Irány a büntetőjog 'spiritualizálása' felé. In ANGYAL P. – BARANYAI J. – MÓRA M. (szerk.): *Notter Antal Emlékkönyv*. Budapest, 1941, 1119–1130.

felelősen gyakorlók figyelmét arra a katolikus, vagyis egész-szerinti felfogásra, mely a társadalomban érvényesítendő igazságosság, az ép vallás-erkölcsi elvek oktatásban, nevelésben és közéletben való meggyökereztetésével, a biztos családi és munkahelyi közösségek teremtésével, a szervezett alvilág hatékony felszámolásával, a kellően szigorú és következetes büntetések kilátásba helyezésével és következetes alkalmazásával, azok valódi humanizálásával és spiritualizálásával, a halálbüntetés tartós felszámolásával jelzi és valósítja meg azt a szebb jövőt itt a földön, melyre kezdetektől várnak a nemzetek. De addig, amíg a közkerkölcsök és közállapotok erre a magas színvonalra nem emelkednek gondos nevelő és szigorú, de következetes bűnmegelőzés és büntetéskiszabás mellett, a társadalom ismételten úgy kényszerül majd védeni magát és ártatlan polgárait is, hogy a halálbüntetés kilátásba helyezésével és végszükség esetén alkalmazásával javíthatatlannak és gyógyíthatatlannak ítéli a kivégzendőt arra vonatkozóan, hogy beilleszkedjék a társadalomba és hogy a jövőben annak hasznos tagja lehessen.¹²⁸ Mert amint azt Karinthy Frigyes idézett írása is megerősíti, az ártatlan életnek és az azt védő közjónak nagyobb az értéke és méltósága, mint a megátalkodottan gonosz és társadalmat felforgató életeknek.

Összefoglalás

A büntetéseknek megvan a maguk vallási, etikai és jogi dimenziója, mindegyiknek megvannak a maga eszközei a bűn jóvátételére, az elkövető megjavítására és a tettes, valamint más esetleges elkövetők bűnös tettektől való távoltartására, röviden a teljes kiengesztelődésre. A bűncselekmény elkövetőjének ki kell engesztelődnie önmagával, a sértettel, a társadalommal és az istenséggel.

A halálbüntetés a legradikálisabb és legsúlyosabb büntetés, melynek legitimitásával kapcsolatosan koronként eltérő vélemények uralkodnak, s maga a politikai tényező is hol törőléssel, hol pedig bevezetésével hívja fel magára a figyelmet.

Katolikus szempontból négy alkérdésre bontható a probléma: 1) Etikailag megengedett-e ez a büntetésfajta? A katolikus válasz egyértelműen igenlő. 2) Kívánatos-e a halálbüntetés bevezetése, illetve kiszabása? A válasz egyértelműen nemleges abban az esetben, ha ezt a társadalom erkölcsi állapota megengedi. 3) Kellően elrettentő-e ma ez a büntetésnem? Nemleges a válaszuk, mivel egészen minősített cselekményekre helyezi kilátásba a törvény. Ha több igen súlyos bűncselekményre is kiterjesztené a törvényhozó, akkor minden bizonnyal előkelő helyre ugrana az elrettentés mértékét illetően. 4) Mi lesz a halálbüntetés jövője? Úgy gondoljuk, hogy ez a büntetés végig fogja kísérni az emberiség életét. Lesznek korok, mikor nem alkalmazzák és lesznek korok, mikor ismét bevezetik.

¹²⁸ Platon „a Törvények című művében kifejti, miszerint a gyógyíthatatlanul gonosz lelkektől a társadalmat meg kell védeni, velük szemben a fizikai megsemmisítésig eljutó megtorlás és elrettentés is alkalmazható, míg gyógyítható bűnelkövetőkkel szemben olyan büntetést kell alkalmazni, amely a kár megtérítésén túl megjavítja és elrettenti őket a további bűnelkövetéstől és emellett visszatartó hatása.” Idézi: BUSCH i. m. 227.